

Η ΑΝΤΑΡΣΙΑ
ΙΩΑΝΝΟΥ Ζ' ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Ε'
ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ (1390)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: ΠΗΓΑΙ

Τῆς παρούσης μελέτης ἀντικείμενον εἶναι: ἡ ἀνάπτυξις τῶν δυναστικῶν ἐκείνων γεγονότων, τὰ ὅποια διεδραματίσθησαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὸ βραχὺ ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου 1390 μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους διάστημα. Ὡς πρωτοστατοῦντα πρόσωπα εἰς τὰ δραματικῆς πράγματι πλοκῆς συμβάντα ἐκεῖνα προβάλλουν οἱ τρεῖς τότε ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Παλαιολόγων ρυθμισταὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων τοῦ φθίνοντος Βυζαντίου, ἤτοι ὁ Ἰωάννης Ε', ὁ υἱὸς τοῦ Μανουὴλ Β' καὶ τρίτος ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου Δ' Ἰωάννης Ζ'.

Ἄλλ' ἄς ἴδωμεν ποῖαι εἶναι αἱ ἱστορικαὶ πηγαὶ διὰ τὰ περὶ ὧν τὸ θέμα μας γεγονότα. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὀφείλομεν νὰ τονίσωμεν τὴν ἐλλειψίν, γνωστὴν ἄλλως τε, ἱστορικῶν συγγραμμάτων συγχρόνων πρὸς τὰ περὶ τὸ 1390 γεγονότα. Μὲ τὸ ἔτος 1362, ὅποτε κλείει ἡ περίοδος, τὴν ὁποίαν ὁ Καντακουζηνὸς περιέλαβεν εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του, ἀρχίζει ἕνα κενόν, τὸ ὅποιον τελειώνει εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, ἀπὸ τοῦ ὁποῦ οἱ ἱστορικοὶ τῆς Ἀλώσεως (Χαλκοκονδύλης, Δούκας, Φραντζῆς) ἀρχοῦνται ἀναπτύσσοντες σύγχρονά των γεγονότα. Οἱ ἱστορικοὶ αὐτοὶ διαλαμβάνουν, ὡς γνωστόν, ἂν καὶ δι' ὀλίγων καὶ μὲ ἀρκετὴν ἐπίστευσι, περὶ τῶν ἀπὸ τοῦ 1362 μέχρι τῶν ἡμερῶν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων. Τοῦτο δὲ γίνεται βάσει τῶν βίων οἱ ἴδιοι ἢ ἤκουσαν ἀπὸ παλαιότερους των, ζήσαντας τὰ γεγονότα ἐκεῖνα, ἢ ἀνέγνωσαν κάπου. Ἡ περίοδος οὐχ ἤττον αὐτῇ δὲν παρέμεινεν ἐντελῶς ἀμάρτυρος. Ἐλλεῖπουν βεβαίως τὰ σύγχρονα συστηματικὰ ἱστορικὰ ἔργα, μᾶς παρεδόθησαν ὅμως χρονολογικαὶ εἰδήσεις, αἱ ὅποια ἐν πολλοῖς συμπληρῶνουν τὰ κενὰ καὶ διαφωτίζουν ἀνεπαρκῶς φωτιζόμενα σημεῖα τῶν ἱστορικῶν τῆς Ἀλώσεως. Προκειμένου δὲ εἰδικῶς διὰ τὰ κατὰ τὸ 1390 γεγονότα, διεσώθησαν κατ' ἀγαθὴν συγκυρίαν ἀξιόλογοι εἰς συγχρόνους ὀφειλόμενα εἰδήσεις, περὶ τῶν ὁποίων ἐν συνεχείᾳ ὁ λόγος. Εἶναι δὲ αἱ ἐξῆς:

1. Χρονικὸν ὑπὸ ἀνωνόμου συνταχθὲν τὸ 1391 καὶ ἐκδοθὲν ὑπὸ

τοῦ J. Müller, Byzantinische Analekten, ἐν Sitzungsberichte der Wiener Akademie IX (1852) σ. 389 ἐξ.

Τὴν ἀξίαν τοῦ χρονικοῦ τούτου, τὸ ὅποιον χαρακτηρίζεται διὰ τὴν χρονολογικὴν του ἀκρίβειαν, ἐξήρσαν πολλοὶ μέχρι σήμερον ἐρευνηταί¹. Μῆρος αὐτοῦ καὶ ἀκριβῶς τὸ ἀναφερόμενον εἰς τοὺς Παλαιολόγους (1282-1391) ἀποτελεῖ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 52 Βραχὺ Χρονικὸν τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ Σπ. Λάμπρου - Κ. Ἀμάντου (Βραχέα Χρονικά: Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τ. Α', τεύχ. 1, ἐκδ. ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἀθήναι: 1932, σ. 88-89). Τὸ σχετικὸν δὲ μὲ τὸ θέμα μας ἀπόσπασμα τοῦ Χρονικοῦ κατὰ τὴν ἐκδόσιν Λάμπρου ἔχει ὡς ἀκολούθως (στ. 41-49):

Ἐν ἔτει ς'ω'λη' ἰνδ. ιγ' ἡμέρα ε' τῆς ἐβδομάδος τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ εἰσήχθη εἰς τὴν Πόλιν ὁ βασιλεὺς κὺρ Ἰωάννης ὁ νέος ἀπὸ τῆς Χαρισίας πύλης, ὁ υἱὸς τοῦ κὺρ Ἀνδρονίκου τοῦ βασιλέως, μηνὶ Ἀπριλίῳ ιδ' καὶ ἐκράτησε μῆνας ε' ἡμέρας γ'.

Ἐν ἔτει ς'ω'λθ' ἰνδ. ιγ' μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ις' ἡμέρα ζ' ἐξῆλθεν ὁ βασιλεὺς κὺρ Μανουὴλ ὁ Παλαιολόγος ἀπὸ τῆς Χρυσείας μετὰ πεζῶν καὶ ὀλίγων ἱππέων καὶ ἀπῆρε τὴν Κωνσταντινούπολιν διώξας τὸν ἀνεμιὸν αὐτοῦ.

Ἐν ἔτει ς'ω'λθ' ἰνδ. ιδ' ἡμέρα ε' τῆς β' ἐβδομάδος τῆς ἁγίας μ' (=τεσσαρακοστῆς) ἐκοιμήθη ὁ ἀσπίδιμος βασιλεὺς κὺρ Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος καὶ ἐτάφη ἐν τῇ μονῇ τῶν Ὁδηγῶν μηνὶ Φεβρουαρίῳ ις'.

2. Τὸ ὑπ' ἀριθμ. 15 Βραχὺ Χρονικὸν, ἐκδοθὲν ὑπὸ Σπ. Λάμπρου, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 31-33, κατὰ πολὺ πλουσιώτερον τοῦ 52, ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἀπὸ ἀκολουθοῦν σχετικὸν μὲ τὸ θέμα μας ἀπόσπασμα (στ. 28-44):

Τῷ δὲ ς'ω'λη' ἔτει ἐπανελθὼν ἀπὸ τῆς Γενούας διὰ ξηρᾶς ὁ βασιλεὺς κὺρ Ἰωάννης ὁ νέος, ὁ υἱὸς τοῦ εἰρημένου βασιλέως κὺρ Ἀνδρονίκου, καὶ λαβὼν βοήθειαν καὶ φροσάτον ἀπὸ τοῦ ἀμυρᾶ Παγιαζήτου, εἰσήλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, Ἀπριλίῳ ιδ'. Ὁ δὲ βασιλεὺς ὁ

¹ Πέδ. Krumbacher, GBL² σ. 393 (§ 162) καὶ H. Salomon, Zu Ignatij von Smolensk, ἐν Beiträge zur russischen Geschichte Theodor Schiemann zum 60. Geburtstag von Freunden und Schülern dargebracht und herausgegeben von Otto Höttsch, Berlin 1907, σ. 241-270, σ. 255. ἔπειτα ἕως μέχρι τότε βιβλιογραφία καὶ ἀξιολόγησις τοῦ Χρονικοῦ. Τὴν ἀξιοπιστίαν τούτου ἐξήρσαν ἐπίσης οἱ K. Jirceck, Zur Würdigung d. neuentdeckten bulg. Chronik. Archiv f. slav. Phil. 14 (1892) σ. 255-6. Fr. Dolgor, Johannes VII. Kaiser d. Röm. 1390-1408. BZ 31 (1931) σ. 24 καὶ H. Χαγαρή, Les Braχέα Χρονικά comme source historique, Byzantion 13 (1938) σ. 335-362, ἔστις καὶ ἐσχολίασε τοῦτο διὰ μακρῶν. Τέλος κατὰ τὸν G. Ostrogorsky (Geschichte d. byz. Staates, σ. 337) τὸ Χρονικὸν ἀποτελεῖ «διὰ τὴν ἐπὶ Ἰωάννου Ε' ἐποχὴν τῆς ὀθωμανικῆς ἐκπλοώσεως σύντομον ἀλλ' ἀσφαλῆ ἐδηγόν».

πάππος αὐτοῦ εἰσῆλθε μετὰ τοῦ βασιλέως τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ κὺρ Μανουήλ εἰς τὸ Καστέλλιον τῆς Χρυσείας πολιορκούμενος ἐπὶ τοῦ ἐγγόνου αὐτοῦ καὶ τῶν Γαλιτηῶν, τοῦ εἰρημένου βασιλέως κὺρ Μανουήλ ἐνθὺς μετὰ κατέργου εὐφροθέντος ἐτοίμου ἐκπλεύσαντος ἕως τῆς Ῥόδου εἰς τοὺς Φορεῖους.

Τῇ κέ' Αὐγούστου μηνὶ τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐπαρελθόντος τοῦ βασιλέως κὺρ Μανουήλ μετὰ β' κατέργων Ῥοδίων καὶ Δημιτίου καὶ Χριστοπολιτικοῦ καὶ τοῦ ἰδίου πολιτικοῦ καὶ ἑτέρων μικρῶν πλειόνων καὶ ἐξεληθόντων ἀπὸ τῆς Χρυσείας περὶ πάντων τῶν τοῦ σιόλου πλὴν τῶν Φορεῖων ἐξέβη φυγῶν ἔξω τῆς πόλεως ὁ βασιλεὺς κὺρ Ἰωάννης καὶ παρέλαβε πάλιν τὴν πόλιν ὁ βασιλεὺς κὺρ Μανουήλ. Ὁ δὲ ἀοίδιμος καὶ μέγιστος βασιλεὺς κὺρ Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος ἐξεληθὼν ἀπὸ τοῦ Καστελλίου τῆς Χρυσείας τοῦ Ἀμυρᾶ προστάξαντος χαλασθῆναι τὸ Καστέλλιον, μετὰ τὸ χαλασθῆναι τοῦτο παραντίκα σχεδὸν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ, ἐν ἣ ἔπεσεν ὁ πύργος, ἐν ᾧ ἦν ὁ βασιλεὺς πολιορκούμενος, ἐκοιμήθη καὶ αὐτός· ἦν γὰρ ἡμεῖς Φεβρουαρίου τοῦ ς' αὐτῆς ἔτους· καὶ ἐτάφη ἐν τῇ μονῇ τῶν Ὁδηγῶν.....

Μετὰ τὴν ἔρευναν τῶν μεταξὺ τῶν δύο χρονικῶν σχέσεων δὲν ὁ ἀσχοληθῶμεν, διότι τοῦτο ἔκαμεν ἤδη ὁ Π. Χαρανῆς¹.

3. Ἰγνατίου ἐκ Σμολένσκ, Ὁδοιπορικόν, καὶ ἀκριβῶς τὸ τέταρτον αὐτοῦ μέρος, ὅπου ἐξιστοροῦνται τὰ τοῦ ἀγῶνος Καλοῦσάγγου (Ἰωάννου Ζ') καὶ Μανουήλ (Μανουήλ Β'). Πρὶν ἢ ἡμῶς προβῶμεν εἰς τὴν ἀξιολόγησιν καὶ τὴν ἐν μεταφράσει παράθεσιν τοῦ ἐνδιαφέροντος ἡμᾶς ὡς ἄνω μέρους τοῦ Ὁδοιπορικοῦ, σκόπιμον θεωροῦμεν νὰ διαλάβωμεν δι' ὀλίγων περὶ τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἰγνατίου, ἀντλούοντες ἐκ τῆς ἀξιολόγου περὶ τοῦτου μελέτης τοῦ Richard Salomon².

Αἱ περὶ Ἰγνατίου βιογραφικαὶ εἰδήσεις εἶναι ἐλάχισται. Ἦτο κληρικὸς ἐγκατεστημένος ἐν Σμολένσκ τῆς Ρωσσίας. Τὸ 1389 ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς ἀκόλουθος τοῦ ἐπισκόπου Σμολένσκ Μιχαήλ, ὁ ὁποῖος συνώδευσε τὸν μητροπολίτην Μόσχας Ποιμένα κατὰ τὸ τρίτον εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Βυζαντίου ταξείδιον. Διέτριψε δὲ ἀκόμη ἐκεῖ τὴν 22 Δεκεμβρίου 1390³. Ὁ ἴδιος φέρεται ἐπισκεφθεὶς τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ τὴν Θεσσαλονίκην κατὰ τὸ 1405.

¹ *Ε. ἀ. σ. 335 ἔξ. ² *Ε. ἀ. σ. 211 ἔξ.

³ Π6λ. Νέα Σιών 32 (1937) σ. 28. Ἐκεῖ σ. 21 ἔξ. δημοσιεύεται μετάφρασις μερῶν τοῦ Ὁδοιπορικοῦ τοῦ Ἰγνατίου γενομένη ὑπὸ τοῦ ἀρχ. Καλλίστου Μηλιερά. ἀλλὰ περὶ αὐτῆς κατωτέρω ὁ λόγος.

⁴ Ἐνταῦθα παρεπιπτόντως τὰ ἀκόλουθα. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς Ρωσ-

Εἰς αὐτὸν ἀποδίδεται σειρά συγγραφῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπαρτίζουσιν τὸ μὲ τὸν τίτλον Ὁδοιπορικὸν τοῦ Ἰγνατίου εἰς τὴν ῥωσσοικὴν γραμματεῖαν τοῦ 14ου αἰῶνος φθίνοντος καὶ 15ου ἀρχομένου ἀνήκον ἔργον. Αἱ συγγραφαὶ δὲ αὗται, αἱ ὁποῖαι καὶ ὡς μέρη τοῦ Ὁδοιπορικοῦ χαρακτηρίζονται καὶ οὐδεμίαν ἐσωτερικὴν σχέσιν ἔχουσιν μεταξὺ των, εἶναι αἱ ἑξῆς:

1. Ἡμερολόγιον τοῦ ταξιδίου τοῦ μητροπολίτου Ποιμένος εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ ἔτος 1389.
2. Ἱστορία Μουράτ Α' καὶ ἡ μάχη τοῦ Κοσσυφοπεδίου.
3. Περιγραφή τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ μορφὴν ἡμερολογίου.
4. Περὶ τοῦ ἀγῶνος Καλοϊωάννου καὶ Μανουήλ.
5. Περὶ τῆς στέφews τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ.
6. Περιγραφή Ἱερουσαλήμ.
7. Περιγραφή Θεσσαλονίκης καὶ Ἀθῶ.
8. Σύντομα χρονολογικὰ σημειώματα.

Ὁ Salomon ἐξετάζει διὰ μακρῶν τὴν γνησιότητα τῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰγνατίου παραδιδόμενων ὡς ἄνω συγγραφῶν. Θὰ ἐξηρχόμεθα τοῦ θέματός μας ἐὰν τυχὸν προσδαίνομεν εἰς τὴν παράθεσιν τῶν σχετικῶν συμπερασμάτων. Ἀρχοῦμεθα μόνον γὰρ σημειώσωμεν, ὅτι ἡ ὑπ' ἀριθμ. 4 (Περὶ τοῦ ἀγῶνος Καλοϊωάννου καὶ Μανουήλ), συγγραφή θεωρεῖται ὑπὸ ὀρισμένων ἐρευνητῶν ὡς ἀνήκουσα εἰς τὸν Ἰγνατίον.

Τὸ Ὁδοιπορικὸν τοῦ Ἰγνατίου ἔχει ἐκδοθῆ ἑπανειλημμένως, ἡ τελευταία, καὶ ὅσον γνωρίζω, ἔκδοσις εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ S. V. Arsenjev ἐν Pravoslavnyi Palestinskij Sbornik, τόμ. 12 τεύχ. 4, ἀριθ. 3, Πετρούπολις 1887. Δύο ἔτη βραδύτερον ἡ B. de Khitrowo μετέφρασε τοῦτο εἰς τὴν γαλλικὴν ὑπὸ τὸν τίτλον: Le pèlerinage d'Ignace de Smolensk (1389-1405) περιληφθὲν ἐν Itinéraires russes en Orient

... ..

σίης κατὰ τὴν περὶ τὸ 1390 περίοδον, καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν ἀφορὰ τοῦ μητροπολίτου Ποιμένα καὶ Κυπριανόν, συνδέεται καὶ ἀπὸ διοικητικῆς πλευρᾶς στενωδῶς πρὸς τὴν κεφαλὴν τῆς ὀρθοδοξίας. Ὅθεν διόλου παράδοξον τὸ ὅτι ὑπάρχουσιν καὶ ἑλληνικαὶ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου πηγαί. Εἰς αὐτὰς ἀνήκει: «Ἡ ὑπὲρ τοῦ Ῥωσσίας κυροῦ Κυπριανοῦ Συνοδικὴ πράξις» γενομένη κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1389 ἐπὶ Πατριάρχου Ἀντωνίου καὶ ἐκδοθεῖσα ἐν Miklosich - Müller, Acta et Diplomata II σ. 116-129. Ἐν αὐτῇ ἐκτίθεται διὰ μακρῶν τὸ ζήτημα τοῦ ἀφορισμοῦ τοῦ μητροπολίτου Ποιμένος καὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Κυπριανοῦ ὡς μητροπολίτου Ῥωσσίας. Τὰ αὐτῶν λεγόμενα συμπληρώνουσιν καὶ διαφορίζουσιν σημεῖα ἐκ τοῦ Ὁδοιπορικοῦ τοῦ Ἰγνατίου ἀναφερόμενα εἰς τὸ ταξιδίον τοῦ Ποιμένος εἰς Κων/πολιν (1389). Ἐπειδὴ, ἐξ ὧων ἠδυνήθημεν γὰρ ἐξακριβώσωμεν, ἡ ὡς ἄνω Συνοδικὴ πράξις δὲν φέρεται χρησιμοποιοῦν, ἀποτολμῶμεν γὰρ θέσωμεν ταύτην ὑπ' ὄψιν τῶν εἰδικῶν τῆς Ῥωσσοικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας.

(σ. 129-131), Γενεύη 1880. Η μετάφρασις αὐτῆ γενομένη ἀπ' εὐθείας ἐκ χειρογράφου χαρακτηρίζεται ἀπὸ ὄρισμένα κριτικῆς φύσεως μειονεκτητήματα. Τέλος τῶν ὑπ' ἀριθ. 4 καὶ 5 συγγραφῶν (μερῶν) τοῦ Ὀδοιπορικοῦ μετάφρασιν ἔκαμεν εἰς τὴν γερμανικὴν ὁ R. Salomon¹, ἐνῶ τῶν ὑπ' ἀριθμ. 1, 5 καὶ 6 εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὁ ἀρχιμανδρίτης Κάλλιστος Μηλιαράς, Νέα Σιών 32 (1937) σ. 24-37 καὶ 97-99.

Ὡς εἶναι προφανές, τὸ ὑπ' ἀριθμ. 4 μέρος τοῦ Ὀδοιπορικοῦ τοῦ Ἰγνατίου εἶναι τὸ ἀνήκον εἰς τὸ θέμα μας. Τοῦτο δὲν διαφέρει χρονικοῦ σημειώματος (ἐνθυμήσεως), χαρακτηρίζεται ὅμως ἀπὸ ἀρκετὴν σαφήνειαν καὶ ἀσυνήθη διεξοδικότητα. Συγγενεὺς περισσότερον πρὸς τὸ ὑπ' ἀριθμ. 15 Βραχὺ Χρονικὸν τῆς ἐκδ. Σπ. Λάμπρου-Κ. Ἀμάντου, παρ' ὅτι πρὸς τὸ χρονικὸν τοῦ Müller—ἀριθμ. 52 τῶν Λάμπρου-Ἀμάντου, τὰ ὅποια ἐπίσης ὁμιλοῦν περὶ τῶν αὐτῶν γεγονότων. Ἰπερέχει κατὰ πολὺ εἰς ὅτι ἀφορᾷ τὴν συνοχὴν καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ζωηρότητα τῆς ἀφηγήσεως. Βασικὴν διαφορὰν πρὸς τὰ ἄλλα βραχέα χρονικά ἀποτελεῖ τὸ γεγονός ὅτι τὸ τοῦ Ἰγνατίου περιορίζεται αὐστηρῶς εἰς τὴν ἐξιστόρησιν ἐνὸς μόνου συμβάντος, τοῦ τῆς ἀνταρσίας Ἰωάννου Ζ', ἐνῶ τὰ ἄλλα περιλαμβάνουσιν γεγονότα παλαιότερα ἀλλὰ καὶ νεώτερα τοῦ 1390. Ἡ προέχουσα τέλος ἱστορικὴ ἀξία τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 4 μέρους τοῦ Ὀδοιπορικοῦ προκύπτει ἐκ τοῦ ὅτι τοῦτο ἀνήκει ἀδιαφιλονεικῆτως εἰς σύγχρονον καὶ μάλιστα αὐτόπτην τῶν ἐκτιθεμένων ἀπὸ Ἀπριλίου μέχρι Σεπτεμβρίου γεγονότων. Παρέχει εἰδήσεις ἀσφαλεῖς, μάλιστα δὲ καὶ πολλὰς ἀγνώστους ἄλλοθεν. Περιέργως ὅμως, ἐνῶ θ' ἀνέμενε κανεὶς ἢ σημαντικὴ αὐτῇ διὰ τὰ πράγματα τοῦ Βυζαντίου (1390) πηγὴ νὰ εἶχεν ἤδη τύχει τῆς θεούσης προσοχῆς καὶ ἀξιολογήσεως ἐκ μέρους τῶν ἐρευνητῶν τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας, πολὺ περισσότερον κατόπιν τῆς εἰς δύο γλώσσας ἐκ τῆς ρωσικῆς μεταφράσεώς της, δὲν συνέβη τοῦτο². Ἀκόμη καὶ ὁ διὰ τὴν μοναδικὴν βιβλιογραφικὴν του ἐνημερότητα διακρινόμενος καθηγητῆς Fr. Dölger ἠγγόνησε τὸν Ἰγνατίου εἰς τὴν τὰ μάλιστα ἀξιόλογον περὶ Ἰωάννου Ζ' μελέτην του ἀρκεσθεῖς

¹ Ν. ἀ. σ. 256-258.

² Ἐκ ταύτης, καὶ μάλιστα ἐκ τῆς μεταφράσεως de Khitrowo, εἶναι ἀληθές ὅτι ἀντλεῖ ὁ N. Jorga, ἀλλ' εἰς τὸ ἔργον του Geschichte d. osm. Reiches I σ. 279. Τὴν αὐτὴν μετάφρασιν γνωρίζουν ὁ Silberschmidt—πόθεν ἡμεῖς συνάγομεν τοῦτο ἴδ. κατωτέρω Ἐπίματρον Γ—καὶ ὁ Χαρανῆς (ἐ. ἀ. Byzantion 13, 1938, σ. 356—357). Ἡ περὶ Ἰγνατίου ὁμοῦ μελέτη τοῦ R. Salomon παραμένει ἀχρησιμοποίητος ἐκ μέρους τῶν ρωζαντινολόγων. Εἰς τὸ σημεῖον δ' αὐτὸ ὀφείλω νὰ ἐκφράσω τὰς θερμὰς εὐχαριστίας μου εἰς τὸν συνάδελφον κ. Μ. Λάσκριν. Διότι αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὅποιος κατέστησεν εἰς ἐμὲ γνωστὴν τὴν ὑπαρξίν της περιουσιαστοῦ αὐτῆς μελέτης.

Ανδροονίκοι, τὴν πύλην τῆς πόλεως καὶ ἐπέστρεψαν τὴν εἴσοδον εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς μετ' αὐτοῦ Ἑλληνας, ὅχι ὁμοῦ καὶ εἰς τοὺς Τούρκους· καὶ οὗτοι δὲν ἔκαμαν τίποτε τὸ κακόν.

20 Ὁ Μανουὴλ διέφυγεν εἰς τὰς γαλέρας του καὶ μετὰ τὰ ἀγαθὰ του εἰς τὴν νῆσον Ἀῆμιον. Ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἕως τὴν Ἀῆμιον εἶναι 300 μίλλια, ἀπὸ δὲ τὴν Ἀῆμιον ἕως τὸ Ἄγιον Ὅρος 60 μίλλια.¹ Ὁ γηραιὸς αὐτοκράτωρ Καλοῦϊωάννης ἐκλείσθη εἰς τὸ παλάτιόν του, καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ του κατέφυγον εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγ. Σοφίας. Κωδωνοκρουσαίαι ἀντήχουν καθ' ὅλην τὴν πόλιν· οἱ στρατιῶται ἐφώτιζον μετὰ λαμπάδας ὁλόκληρον τὴν πόλιν, καθ' ὅν δὲ χρόνον οὗτοι ἐφιπποῦν καὶ πεζοὶ καθ' ὁμάδας διέτρεχον ὁλόκληρον τὴν πόλιν, μετὰ γυμνὰ τὰ ὄπλα εἰς τὰς χεῖρας καὶ μετὰ βέλη εἰς τὰ τόξα ἑτοιμα, ἀνεφώνουν: «πολλὰ τὰ ἔτη Ἀνδρονίκου». Καὶ ὅλον τὸ πλῆθος, ἄνδρες, γυναῖκες καὶ μικρὰ παιδιὰ, ὅλοι οἱ πολῖται ἀπῆντων μεγαλοφώνως: «πολλὰ τὰ ἔτη Ἀνδρονίκου». Καὶ ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος δὲν ἀνεφώνει ἀμέσως ἐπευφημιῶν, οὗτοι ἐκέντριζον ἐξηρωμένοι μετὰ τὸ ξίφος. Καὶ ἦτο περίεργον νὰ βλέπῃ κανεὶς καὶ νὰ ἀκούῃ τὴν ἔξαρσιν ἀνὰ τὴν πόλιν. Ἄλλοι ἔτρεμον ἀπὸ φόβου, ἄλλοι ἔχαιρον· καὶ πονθενὰ δὲν ἔβλεπε κανεὶς νεκρούς, τόσον μέγας ἦτο ὁ φόβος τὸν ὁποῖον ἐπέπνεον οἱ γυμνὰ ξίφη φέροντες στρατιῶται. Καὶ οἷον ἦρχισεν νὰ ὑποφώσκη ἡ ἡμέρα, κατὰ τὰ ἐξημερώματα, τότε ἦρχισαν κάπως νὰ συνέρχωνται καὶ εἶχον ὀλίγους μόνον τραυματίαι. Περὶ δὲ τὸ ἑσπέρας οἱ πάντες προσεκύνησαν τὸν νεαρὸν αὐτοκράτορα, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀνδρονίκου, καὶ ἡ πόλις ἠρέμησε καὶ ἡ θλίψις μετεβλήθη εἰς εὐθυμίαν.

40 Κατὰ τὴν διάσκειαν τοῦ θένους τούτου δύο φορὰς ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ὠδήγησεν ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως φραγκικὸν στρατὸν ἐπιβαίνοντα γαλερῶν, χωρὶς ὁμοῦ οὐδὲν νὰ κατορθώσῃ.

45 Ὁ Καλοῦϊωάννης ἐξ ἄλλου ἔπρεπε νὰ καταβάλλῃ μεγάλας προσπαθείας διὰ τὴν κατασκευὴν πολεμικῶν μηχανῶν καὶ διὰ τὴν μισθώσιν στρατιωτῶν. Καθ' ὅλον τὸ θέρος ἠγωνίσθη πρὸ τοῦ παλατίου ἐναντίον τοῦ γηραιοῦ αὐτοκράτορος μετὰ κατόνια· δὲν ἠδυνήθη ὁμοῦ νὰ τὸν νικήσῃ.

Καὶ ὁ Μανουὴλ ἦλθε διὰ τρίτην φορὰν ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ «Ρωμαίους», οἱ ὅποιοι εἶχον βαρέως ἰξοπλισθῆν ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν των. Τὸ σῆμα των ἦτο λευκὰς σταυρὸς ἐπὶ τοῦ σιδήθους των ἐσραμμένους ἐπὶ τῆς ἐσθῆτος των (ἐνδύματος). Λεισεδύσεν ἐντὸς τοῦ λιμένος· εἶναι δὲ τοῦτο ἡ ἀποβάθρα καὶ ἦλθε πρὸς τὸν πατέρα του ἐντὸς τοῦ παλατίου. Ἠγείρετο δηλ. παρὰ τὴν ἀκτὴν τῆς θαλάσσης λίθινον τεῖχος καὶ ὑψηλοὶ πύργοι, εἰς τρόπον ὅστε κανεὶς ἐχθρὸς δὲν ἠδύνατο νὰ διεισδύσῃ μέχρις αὐτοῦ εἴτε ἀπὸ τὸ μέρος τῆς θαλάσσης εἴτε τῆς ξηρᾶς.

¹ Ἡ φράσις αὐτὴ παρεβλήθη εἰς τὸ καίμενον, κατὰ τὸν Salomon, μεταγενεστέρως.

Ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου ἠγωνίζετο ἐναντίον τοῦ γηραιοῦ αὐτοκράτορος ἀπὸ τὸ μέρος τῆς ξηρᾶς. Τὴν 17^{ην} ἡμέραν τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου, περὶ τὴν μεσημβρίαν, ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ἐξώρμησεν ἀπὸ τὸ Καστέλλιον (φρούριον) ἀκόλονθούμενος ἀπὸ ὄλους τοὺς ἰδικούς του καὶ προσέβαλεν ἐξ ἀπροόπτου τὸν υἱὸν τοῦ Ἀνδρονίκου, τὴν στιγμήν 60 κατὰ τὴν ὁποίαν οὗτος ἄοπλος ἐγινυμάτιζε. Καὶ ἐπειδὴ οὗτος δὲν ἠδύνατο νὰ προβάλλῃ ἀντίστασιν, ἐπεδίωξε νὰ διαφύγῃ. Ὁ Γαιελοῦζος, ἕνας ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς του, ἀπεδύθη εἰς τὸν ἀγῶνα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἴπποτε δὲν κατώρθωσε καὶ διὰ τοῦτο ἐτράπη ὁμοίως εἰς φυγήν. Καὶ ὁ Μανουὴλ ἔγινε κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ συνέλαβεν εἰς τὰ 65 πέριξ τῆς Κωνσταντινουπόλεως αἰχμαλώτους ἕνα πλήθος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου.

Καὶ μετὰ ταῦτα ὁ Μανουὴλ μετέβη πρὸς τὸν σουλιάνον τῶν Τοῦρκων διὰ νὰ ὑποβάλλῃ τὰ σέβη του· ἐκεῖ ὁ Τοῦρκος ἐκράτησεν αὐτὸν καὶ δι' ἀπειθαλμέου παρήγγειλεν εἰς τὸν πατέρα τοῦ Μανουὴλ: «πρὶν 70 ἢ σὺ κατεδαφίσῃς τὸν πύργον σου, ὁ Μανουὴλ δὲν θὰ φύγῃ ἀπὸ τὰ χεῖρά μου». Καὶ ἔτσι οὗτος παρὰ τὴν θέλησίν του διέταξε τὴν κατεδάφισιν τοῦ πύργου, ὁ ἴδιος δὲ ἀπεαῖφθη εἰς τὸ παλαιὸν παλάτιον καὶ ἀπέθανεν ἀπὸ θλίψιν. Οἱ δὲ Τοῦρκοι ἀφῆκαν ἐλεύθερον τὸν Μανουὴλ, καὶ αὐτὸς εἶναι μέχρι σήμερον αὐτοκράτωρ. 75

Τὴν 15 Ἀγούστου 6899 ἔγινε σεισμός.

Ἀπτά, λοιπόν, εἶναι αἱ ἱστορικαὶ πηγαί, καὶ προπαντός, ὡς ἴδῃ ἐτο- νίσθη, τὸ τέταρτον μέρος τοῦ Ὀδοπορικοῦ τοῦ Ἰγνατίου, αἱ ἑποῖαι ἐπικουρῶμεναι· καὶ ἀπὸ τὰ τῶν ἱστορικῶν τῆς Ἀλώσεως θὰ μᾶς δώσουν τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, βᾶσαι τῶν ἑποίων θὰ ἐπιχειρήσωμεν ἀνάπτυξιν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει συμβάντων κατὰ τὸ 1390).

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Τὸ τόλμημα τοῦ Μηλόη, τοῦ γνωστοῦ εἰς τὴν λαϊκὴν σερβικὴν παράδοσιν ὡς Milosch Obilitsch, κατὰ τὴν μάχην τοῦ Κοστουροπεδίου (15 Ἰουνίου 1389) εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν μεταβολὴν πρωταγωνιστοῦ εἰς τὴν δραματικὴν πλῆξιν τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς ἐναντίον τῆς ἰσλαμικῆς Ἀσίας, ὅχι ὅμως καὶ ἐκτροπὴν τοῦ μοιραίου ροῦ τῶν γεγονότων. Ἐξέλειπε μὲν ὁ Μουράτ Α', ἡ τακτικὴ του ὅμως καὶ ἡ τολμηρὰ του φιλοδοξία ἐξηκολούθησαν ὑπάρχουσαι ἐν τῇ προσωπικῇ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου του Βαγιαζήτ, τοῦ Ἰλδερὶμ (=κεραυνοῦ) τῶν ὁμοεθνῶν του, τοῦ «Ἀλευτορῆ» τῶν Ἑλλήνων. Ὅπως ὁ Μουράτ, ἔτσι καὶ ὁ Βαγιαζήτ ἐπεμύχαινε εἰς τὰ ἑσωτερικὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ οἱ δύο βροη- θούνται εἰς τὰς ἐπεμβάσεις των ἀπὸ τοὺς ὑπευθύνους τῆς διαχειρίσεως

τῶν δημοσίων πραγμάτων τῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ 1373 ἢ 1374 ὁ Ἰωάννης Ε' συνεργάζεται μετὰ τὸν Μουράτ διὰ τὴν καταστολὴν τῆς ἀνταρσίας τῶν υἱῶν τῶν δεξιῶν μάλιστα καὶ ταπεινωτικὰς ἐπιταγὰς ὡς πρὸς τὴν στάσιν τοῦ ἔναντι τοῦ ἰδίου υἱοῦ Ἀνδρονίκου¹. Ὀλίγα ἔτη βραδύτερον (1376) ὁ Ἀνδρόνικος προσφεύγει πρὸς τὸν ἡγέτην τῶν Τούρκων ἐκλιπαρῶν καὶ ἐπιτυχάνων τὴν συνδρομὴν τοῦ πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ πατρὸς τοῦ ἔναντι ἠθικῶς ἐξευτελιστικῶν καὶ οἰκονομικῶς βαραίων παροχῶν. Ἐν συνεχείᾳ ἕμως οἱ ρόλοι ἀντιστρέφονται, καὶ τὴν φορὰν αὐτὴν ὁ Ἰωάννης Ε' εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος προσφεύγει εἰς τὴν αὐτὴν τῆς Προύσης διὰ τὴν πλειοδοτήσῃ εἰς ταπεινωτικὰς καὶ ἐξουθενωτικὰς παροχὰς². Θὰ ἦτο δὲ ἀκατανόητον διὰ τὴν γνωστὴν μεγαλειώδη ἐξέλιξιν τῶν τουρκικῶν πραγμάτων, ἐὰν ὁ Μουράτ ἐδίσταζε ν' ἀποδεχθῆ τὴν πλειοδοσίαν. Καὶ οὕτω τὸ 1379 ὁ Ἀνδρόνικος ἀνατρέπεται διὰ τὴν ἀποκατασταθῆ ὁ Ἰωάννης Ε'. Ὁ κατὰ τὸ 1380 ἐπελθὼν θάνατος τοῦ Ἀνδρονίκου ἐθεωρήθη ὡς μέλλων νὰ δώσῃ τέλος εἰς τὰς περὶ τοῦ θρόνου διαμάχας τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Δὲν συνέβη ἕμως τοῦτο. Ὁ διάδοχος τοῦ Μουράτ Βαγιαζήτ, μιμούμενος μεθόδους πατρικὰς καὶ πιστεύων ὅτι ὅλα ἐκεῖνα τὰ λείψανα τοῦ ἐκπεσόντος μεγαλείου τοῦ Βοσπόρου τοῦ ἀνήκουον, μελετᾷ καὶ ἐργάζεται διὰ τὴν ἐπίσπευσιν τῆς στιγμῆς κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Κωνσταντινούπολις θὰ περιέλθῃ εἰς χεῖρας του. Εἰς τοῦτο φρονεῖ ὅτι θὰ τὸν βροθήσῃ, ἐὰν τυχὸν διάδοχος τοῦ ἀσθενικοῦ καὶ ἡλικιωμένου πλέον Ἰωάννου Ε' δὲν εἶναι ὁ ὄριμος τῆς ἡλικίας καὶ μετνευματικῆς καὶ ἄλλα προσόντα προικισμένος Μανουήλ³, ἀλλ' ὁ μόλις ἐνηλικιούμενος Ἰωάννης, υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου Δ'⁴, τοῦ ὁποῖου ἄλλως τε ἢ ἐπὶ τοῦ θρόνου διεκδίκησις δὲν ἐστὲρεῖτο, ὡς θὰ ἴδωμεν, καὶ νομικῶν—ἐθιμικῶν ἐρεισμάτων. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη τὰ πράγματα δὲν ἀπέβαινον

¹ Δούκα (ἔκδ. Βόννης) XII σ. 11. *V. Φωτισμῆ, Χρονικόν* (ἔκδ. Βόννης) I, 12 σ. 50-51. Περὶ Ἀνδρονίκου Δ' πβλ. *P. Charanis*, ἔ. ἀ. *Byzantion* 13 (1938) 352 ἔξ. *R. Loewenst.*, La première insurrection d'Andronic Paléologue, *Echos d'Orient* 38 (1939) σ. 334-345. Τὴν τελευταίαν μελέτην γνωρίζομεν μόνον ἀπὸ τὴν μνείαν τῆς ὑπὸ *L. Béchier*, *Vie et mort de Byzance*, Paris 1947, σ. 159.

² *Δάμπρον, Βραχ. Χρον.* 15 στ. 15 ἔξ. *Dölger*, ἔ. ἀ. *BZ* 31 (1931) σ. 21-25. *P. Charanis*, ἔ. ἀ. *Byzantion* 13 (1938) σ. 352-355. *L. Béchier*, ἔ. ἀ. σ. 159.

³ Ἐγεννήθη τὴν 29 Ἰουνίου 1319. Πβλ. *A. Papatodopolos*, Versuch einer Genealogie der Palaiologen (1259-1453), *Speyer u. Rh.* 1938, σ. 55. Ἀδρόνικος χαρακτηρισμὸς τῆς προσωπικότητός του ἰδ. *Krumpholtz*, *GBI.*² σ. 189 ἔξ. Ὡς «σύννοος» καὶ «παιδείας μεστὸς» χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ Δούκα (XIV 54, 14-15).

⁴ Ἐγεννήθη περὶ τὸ 1370. Πβλ. *Dölger*, ἔ. ἀ. *BZ* 31 (1931) σ. 21. Σημειωτέον ὅτι ὁ Ἰγνάτιος εἰς τὸ τέταρτον μέρος τοῦ Ὀδοιπορικοῦ του, ὅπου ἡ περιγραφή τοῦ ἀγῶνος Καλοῦθάνου καὶ Μανουήλ, στ. 37 (ἢ ἀριθμησις τῶν στίχων εἶναι τῆς ἀνωτέρου παρατιθείσης ἡμετέρας μεταφράσεως) ἀποκαλεῖ αὐτὸν νεαρόν.

ὑπὲρ τοῦ Ἰωάννου Ζ', ἡ δημιουργία δυναστικῶν διαμαχῶν εἰς τὸ πρὸς τὴν ἐκμηδένισιν τείνον κράτος τῆς Κωνσταντινουπόλεως μόνον τὸν Βαγιαζήτ θά ὠφέλει. Ὁ Τούρκος ἡγέτης καλῶς γνωρίζων ἔλα αὐτὰ παρεμβάλλει, ὡς ἐν συνεχείᾳ θά ἐκτεθῆ, ὑπὲρ τοῦ Ἰωάννου Ζ'.

Ἄς μὴ νομισθῆ δὲ ὅτι τὸ ζήτημα εἶχε μόνον τὴν ὡς ἄνω τουρκικὴν ἄποψιν. Ὁ ἀπὸ ἐτῶν ἀγῶν μεταξὺ Ἰωάννου Ε' καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου Δ' προεκάλεσε διάστασιν μεταξὺ τῶν ὑπηκόων τοῦ Βυζαντίου¹. Ἡ ὑπὸ τοῦ δευτέρου μάλιστα διαχειρίσις τῆς ἀρχῆς ἐπὶ 2 ἔτη, 10 μῆνας καὶ 20 ἡμέρας (1376-1379)² συνετέλεσεν, ὡς ἄλλως τε ἦτο ἐπόμενον, εἰς τὴν δημιουργίαν συμπερόντων καὶ φιλοδοξιῶν. Ὅθεν διόλου ἐκπληκτικὸν ἐάν καὶ παρὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀνδρονίκου Δ' (1385) ὑπῆρχον ἄνθρωποι, ἰσχύοντες καὶ μῆ, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, διὰ τοὺς ἐποικοὺς νόμιμος διάδοχος τοῦ θρόνου ἦτο ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου νεαρὸς Ἰωάννης.

Ὁ Ἰωάννης πράγματι, ὁ μοναδικὸς υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ τῆς Μαρίας θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων Ἰωάννου Ἀλεξάνδρου, ἐκκληρονόμησε ὅσα ὁ Ἰωάννης Ε' εἶχεν ἐκχωρήσει· κατὰ τὸν μετὰ τὸ 1379 λαθόντα χώρον συμβιβασμὸν, τὸν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἐπικυρωθέντα (1381), εἰς τὸν πατέρα τοῦ Ἀνδρονίκου, ἦτοι τὴν Σηλυμβρίαν, Πάνιδον, Ἡράκλειαν, Ραιδεστόν, κυρίως δὲ τὰ ἐπὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου δικαιώματα. Ἡ ἐκχώρησις τῶν πόλεων ἐκείνων ἐγινε προφανῶς συγκυριῶν τοῦ Μουράτ, ὁ ὁποῖος εἶχε καταλάβει σχεδὸν ἰσὺν ἐπικυριάρχου ἐναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως· μετὰ τὸ πρόσχημα δὲ αὐτὸ ὁ Βαγιαζήτ ἀνεληθὼν εἰς τὸν θρόνον ἐγείρει ἀξιώσεις ἐπὶ ὠρσιμέων ἐξ αὐτῶν³. Ὡστε καὶ δι' ἄλλους λόγους ὁ Βαγιαζήτ εὐρίσκειται ἐγγύτερον πρὸς τὸν Ἰωάννην.

Ἀριθμὸς, λοιπὸν, τῶν κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς καὶ ὁ Βαγιαζήτ⁴, περιβάλλουν διὰ τῆς προτιμῆσεώς των τὸν νεαρὸν Ἰωάννην. Αὐταὶ δὲ ἦσαν αἱ δύο πηγαὶ ἀπὸ τὰς ὁποίας ἠντλήθησαν αἱ δυνάμεις ἐκεῖναι μετὰ τὰς ὁποίας οὗτος ἀνέλαβε τὸν περὶ οὗ ἐν συνεχείᾳ ὁ λόγος ἀγῶνα. Τὸ σχέδιον ἐνεργείας τοῦ Ἰωάννου φέρει τὰ γνωρίσματα

¹ Πέλ. κατοικῆσι σ. 46 σημ. 1.

² Λάμπρον, ἔ. ἀ. ἀριθμ. 52 στ. 37-38, Πέλ. Charanis, ἔ. ἀ. Byzantion 13 (1938) σ. 354.

³ Ἰούκα XIII σ. 46 καὶ XIV σ. 53, Πέλ. Dölger, ἔ. ἀ. BZ 31 (1931) σ. 26.

⁴ Ἡ ἄποψις τοῦ Dölger (ἔ. ἀ. BZ 31 σ. 27) περὶ τῆς πιθανῆς αἰτίας, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Βαγιαζήτ συνέδραμε τὸν Ἰωάννην Ζ' ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1390), εἶναι ἀβάσιμος, καθότι, ὡς θά ἴδωμεν, ὁ Μανουήλ τὴν ἐποχὴν ἐκεῖνην δὲν εἶχε καμμίαν ἐξουσίαν.

ἀρτίως μελέτης ἐκ μέρους πεπειραμένων καὶ ἐν γνώσει τῶν γενικωτέρων συνθήκων τελούντων προσώπων. Ἡ σύγκρουσις θὰ προσελάμβανε χαρακτηριστικὰ ἔχει μόνον στρατιωτικὸν ἀλλὰ καὶ ἠθικόν. Ὁ Ἰωάννης Ζ' ἦτο ὁ ἐπιτιθέμενος καὶ ἔπρεπε νὰ προβλεφθοῦν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερα ἐνδεχόμενα. Ἐφέρε συμμάχους μισητοὺς ἀλλοπίστους Τούρκους. Ἐμάχετο ἐναντίον τοῦ νομίμου αὐτοκράτορος, τοῦ πάππου του, καὶ τοῦτο τὸ ἐγνώριζον καλῶς οἱ κινεῦντες αὐτόν.

Ὁ νεαρὸς Ἰωάννης, ὁ Καλοῦιωάννης¹ τοῦ Ἰγνατίου, μὲ ὀρμητικὴν τὴν Σηλυμβρίαν, περιστοιχιζόμενος ἀπὸ ἀφωσιωμένους ὀπαδοὺς καὶ ἀπὸ ἀξιόλογον τουρκικὴν ἐπικουρίαν, ἔχων τὴν ὑποστήριξιν καὶ τῶν Γενοואτῶν τοῦ Γαλατᾶ², προσέβη ἀρχομένης τῆς ἀνοξείως 1310 εἰς πρα-

¹ Ἡ προσωνυμία αὕτη ἀποδίδεται εἰς πρόσωπα μὲ τὸ βαπτιστικὸν ὄνομα Ἰωάννης, τὰ ὅποια ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Τραπεζοῦντος· μελονότι εἰς ὀρισμένα ἐξ αὐτῶν δὲν προσδιέχει ὁ χαρακτηρισμός. οἷον π.χ. εἶναι ὁ Ἰωάννης Δ' Κομνηνός αὐτοκράτωρ τῆς Τραπεζοῦντος (1116-1178). Ἄξιον παρατηρήσεως θεωροῦμεν τὸ ὅτι ὑπάρχουν αὐτοκράτορες οὕτω προσωνυμιούμενοι μόνον ὑπὸ συγχρόνων σλαβικῶν πηγῶν, οὐχὶ καὶ ὑπὸ ἀντιστοίχων ἑλληνικῶν. Τοῦτο ἰσχύει κατὰ περίεργον σύμπτωσιν διὰ τοῦς μὲ τὸ θέμα μας σχετιζομένου Ἰωάννη Ε' καὶ τὸν ἑγγονόν του Ἰωάννη Ζ' (Ἰγνατίου, ἔ. ἀ. 1.2.22 καὶ 23). Περὶ τῶν δυνάστεων διακόνου Sabōmou, ἔ. ἀ. σ. 259, ἐπέθαν ἡ πύργουστρία. Βουλγαρικὸν χρονικόν *J. Bogdan*, Ein Beitrag zur bulg. u. serb. Geschichte ἐν Archiv f. Slav. Phil. 13.1891, σ. 537, 538, 543). Καλοῦιωάννης ἐπίσης προσωνυμιεῖται καὶ ὁ Ἰωάννης Η' (1425-1448) ὑπὸ τοῦ Ρώσου Ζωσίμου διακόνου (Vie et Pèlerinage du diacre Zosime. 1119-1421, ἐν Itinéraires russes en Orient. Traduits pour la Société de l'Orient Latin par B. de Khitrowo, Genève 1889, σ. 206-207). Θὰ ὑπάρχουν ἀσφαλῶς καὶ ἄλλαι σλαβικαὶ πηγαί. Ἐποὶ θὰ μνημονεύονται αὐτοκράτορες μὲ τὴν ὡς ἄνω προσωνυμίαν. Μὲ τὴν ἰδίαν τίτλον προσωνυμίαν γνωστός εἶναι καὶ ὁ τὸ 1207 πρὸ τῆς Θεσσαλονίκης φευσθεὶς Βούλγαρος ἡγεμὸν ὁ Σκολογιάννης τῶν ἑλληνικῶν (Λεωπολίτης, ἐκδ. Α. Heisenberg σ. 24). Καλοῦιωάννης ὁμοίως βουλγαρικῶν καὶ ἄλλων πηγῶν (Jirecek, Gesch. d. Bulg. σ. 230). Μὲ τὰ ὡς ἄνω δεδομένα εἶναι τὰ μέγιστα διακερθεῖ ἡ συγκαταῖ ἐρημνευτικὸς τινος συμπεράσματος ἐπὶ τοῦ φαινομένου τούτου.

² Ἰγνατίου, ἔ. ἀ. σ. 3 καὶ 62, καὶ Πάρισιον, ἔ. ἀ. ἀριθμ. 15 σ. 28 ἐξ. καὶ 33. Διὰ τῆς φράσεως τοῦ Βραχ. Χρονικῶ 15 σ. 28: «τῷ δὲ „Σθ' Ἰγν' ἔπει ἀπανεληθὼν ἀπὸ τῆς Γενούας διὰ ἑτηῶς ὁ βασιλεὺς κὺρ Ἰωάννης ὁ νέος» ὑποδηλοῦται ἱστορικὸν τι γεγονός, ἀγνωστον ἄλλοθεν, ἢ ὑπολαμβάνει σύγκρουσιν πρὸς ἄλλιον κραυδύτερον λαθὼν πράγματι χῶρον ταξιδιῶν του εἰς Γένουαν; Νομίζομεν τὸ δεύτερον. Ὁ Νικανός (ἔ. ἀ. σ. 356) σχολιάζων τὸ χωρίον ὑποπίπτει εἰς χρονολογικὴν σύγκρουσιν. ὁμοίως ὁ Bréhier (ἔ. ἀ. σ. 161) ὁ Μανουὴλ κατὰ τὰ τελευταία ἔτη τοῦ πατρὸς του Ἰωάννου Ε' καὶ πρὸ τῆς ἀνταρσίας τοῦ Ἰωάννου Ζ' οὐδεμίαν ὑπεύθυνον ἡμῶν καταῖχεν εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους.

Τὸ ὅτι ὁ μεταξὺ Ἰωάννου Ε' καὶ Ἀνδρονίκου Δ' ἐν συνεχείᾳ δὲ καὶ Ἰωάννου Ζ' δυναστικὸς ἀγὼν ὑποθαλάσσεται καὶ ἐνιχίζεται ὑπὸ ξένων, προβάλλει πολ-

γματοποιήσιν τοῦ σχεδίου. Κατὰ πρῶτον ἐπετέθη ἐναντίον πόλεων καὶ ὠχυρωμένων θέσεων τῆς περιοχῆς τῆς πρωτεύουσας¹, τὰς ὁποίας ἀφοῦ κατέλαβεν ἐπροχώρησε καὶ τὴν Μ. Ἐβδομάδα ἔφθασε πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως². Ὁ Ἰωάννης Ε' εὐρέθη, φαίνεται, ἀπαράσκευος καὶ ἀνευ συμμάχων. Οἱ Γενουάται τὸν ἀντιπαθεῖν διὰ τὴν φιλικήν ἔλκντι τῆς Βενετίας στάσιν του, οἱ Τούρκοι εἶναι οἱ κυρίως ὑποκινηταὶ τῆς ἀνταρσίας, μόνοι βεβαίως οἱ Βενετοὶ θ' ἀνέμενε κανεὶς νὰ τὸν συντρέξουσι. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ εἶχον τοὺς δισταγμούς των, κουρασμένοι καθὼς ἦσαν ἀπὸ τὸν σκληρὸν καὶ μακρὸν μὲ τοὺς Γενουάτας ἀγῶνα των, εἶχον δ' ἐπὶ πλέον κατὰ τὸ 1388 συνάψει συνθήκην εἰρήνης μετὰ τοῦ Μουράτ. Ὁ Ἰωάννης ὡς ἐκ τούτου ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ἐν Ἀθήνῃ ἐξόριστον υἱὸν τοῦ Μανουήλ³, ὁ ὁποῖος ἐπιβίβασθεὶς εἰς γαλέρας ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν τοῦ πατρὸς του ἀλλὰ καὶ πρὸς διεκδικήσιν τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου. Τὴν Μ. Πέμπτην (31 Μαρτίου 1390) ὁ Μανουήλ ἔφθασεν εἰς τὴν πρωτεύουσάν, καὶ δύο ἡμέρας βραδύτερον ἔλαβε χώραν γεγονός, τὸ ὁποῖον δὲν ἄφηγεν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς σοβαρότητος τῆς καταστάσεως. Τὸ Μ. Σάββατον (2 Ἀπριλίου) ἀνεκαλύφθη

λαχθῆεν. Οἶκτον εἰκόνα τῆς ἐναντι τῶν Τούρκων πτώσεως τοῦ Βυζαντίου κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους παρέχουν τὰ λεγόμενα τῶν συγχρόνων Δημ. Κυδωνίη (Ἐπιστολαὶ, ἐκδ. Cammelli σ. 102 στ. 23-30), αὐτῶν τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ (Ἄγγελος ἐπιτάφιος εἰς τὸν αὐτάδελφον αὐτοῦ κύρ Θεόδωρον τὸν Παλαιολόγον, ἐκδ. Δπ. Λαμπρόν, Παλαιολόγια καὶ Παλοποννησιακὰ τ. 3 σ. 46 καὶ 49), ἀλλὰ καὶ τῶν ὀλίγων μεταγενεστέρων Δούκα (NII 44-45, NIII 47 κ. ἄ.), Φραντζῆ (I, 12 σ. 51, 13 σ. 51-56), Πέλ. καὶ Dölger, ἔ. ἄ. BZ 31 (1931) σ. 21-36.

¹ Ἰγνατιου, ἔ. ἄ. σ. 1. Διὰ τὴν καλύτεραν κατανόησιν τῆς μικροῦς αὐτῆς τοῦ Ἰγνατίου πηλ. Ν.Ι. *Ἡσπαιή*, Πολιτορὰ καὶ ἄλλοις Κωνσταντινουπόλεως (1153), Ἀθήναι 1890, σ. 61.

² Διὰ τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησιν τῆς ἀνταρσίας εἶναι ἐπαρκῆ τὰ λεγόμενα ὑπὸ Salomon (ἔ. ἄ. σ. 255) καὶ Dölger (ἔ. ἄ. BZ 31 σ. 27 σημ. 3).

³ Εἰς τὴν νῆσον ἐκείνην φερεται ἐξορισθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς του ὁ Μανουήλ μετὰ τὴν κατὰ τὸ 1387 λαβούσαν χώραν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλλοσίαν τῆς Θεσσαλονικῆς καὶ ἐξ αἰτίας τῆς ἐν Μακεδονίᾳ πολιτικῆς του. Ὁ ἀκριβὴς προσδιορισμὸς τῆς ἐναρξέως καὶ λήξεως τῆς ἐξορίας εἶναι τα μάλιστα δυσχερῆς. Ὁ Δημ. Κυδωνίη (Ἐπιστολαὶ 32 καὶ 33, ἐκδ. Cammelli), ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὴν σημαντικωτέραν περὶ αὐτῆς πηγὴν, δὲν παρέχει τι τὸ συγκεκριμένον. Τὸ λεγόμενον ἔθνος τοῦ Ἰγνατίου (στ. 6-7) μᾶς παρέχει τὸ ἔσχατον δυνατόν ὄριον τῆς ἐξορίας, τὸ ὁποῖον εἶναι ἢ Μεγάλη Πέμπτη τοῦ 1390. Ὄποτε ὁ Μανουήλ κληθεὶς ἔφθασεν εἰς βοήθειαν τοῦ ἀπειλουμένου πατρὸς του, καὶ μετὰ τοῦ ὁποῖου σχέσεις προσφανῶς εἶχον ἀρχίσει μὲλτιοῦμαι ἀπὸ τινος χρόνου. Διότι πράγματι, ἐὰν δὲν εἶχε προηγηθῆ, ἅμα δηλ. τῆ ἀγγελίᾳ περὶ κινήσεων τοῦ Ἰωάννου Ζ' ἢ ἀποκατάστασις τῶν σχέσεων Ἰωάννου Ε' καὶ Μανουήλ, ἦτο ἀδύνατον ἀπὸ τῆς Μ. Δευτέρας μέχρι τῆς Μ. Πέμπτης νὰ εἰδοποιήθῃ ὁ εἰς Ἀθήνας ἐξόριστος Μανουήλ, νὰ ἄρθοῦν αἱ τυχόν ἐπιφυλάξεις, νὰ προετοιμασθῇ οὗτος καὶ νὰ φθάσῃ εἰς βοήθειαν τῆς ἀπειλουμένης πρωτεύουσας.

ἐν Κωνσταντινουπόλει συνωμοσία¹ ἐναντίον τοῦ πάππου καὶ ὑπὲρ τοῦ ἐγγόνου. Αἱ ἐπιβληθεῖσαι κυρώσεις ἦσαν ἀρκούντως αὐστηραὶ, ἀλλὰ καὶ αἱ χαρακτηριστικαὶ τῶν μέσων χρόνων. Ἀπὸ τοὺς συλληφθέντας πεντήκοντα περίπου συνωμότες ἄλλοι μὲν ἐτυφλώθησαν, ἐνῶ ἄλλοι ἐρρινοτομήθησαν. Παρὰ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτήν, οἱ Ἰωάννης Ε' καὶ Μανουὴλ κρίνοντας ψυχραίμως τὴν κατάστασιν ἔβλεπον σαφῶς τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου καὶ προπαντὸς τὸ ὀπισθεν τοῦ Ἰωάννου κινούμενον φάσμα τοῦ Βαγιαζήτ. Ὅθεν δὲν διατάσσουν μόνον νὰ τευχισθεὺν ὅλοι αἱ ἐπὶ τῶν χερσαίων τευχῶν πύλαι πλὴν μιᾶς, τῆς εὐρισκομένης πλησίον τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου², ἀλλὰ καὶ τὴν σύντονον συγκέντρωσιν προμηθειῶν διὰ δύο ἔτη. Καὶ ἡ σοβαρότης τῶν μέτρων αὐτῶν δὲν ἐμφαίνει ἀρά γε τὴν ἀντίληψιν τῶν Ἰωάννου Ε' καὶ Μανουὴλ περὶ τῆς ἐννοίας καὶ βαρύτητος τοῦ κινδύνου:

Μολαταῦτα ἡ θέσις τῶν εἶχε βαθύτατα κλονισθῆ, καὶ δὲν παρήλθον παρὰ ὀλίγα ἡμέραι, ὅτε (τὴν Τετάρτην τῆς Διακαινησίμου 13 Ἀπριλίου, τὰ μεσάνυκτα πρὸς τὴν Πέμπτην) ἄνθρωποι τῶν ἔξω τῆς πόλεως συνοικιῶν³ ἤνοιξαν τὴν ὡς ἄνω πύλην εἰς τὸν Ἰωάννην Ζ'⁴. Τὸ γεγονός τοῦτο μαρτυρεῖ τὴν ἔλλειψιν ἐπαρκοῦς ἐμπίστου στρατιωτικῆς δυνάμεως πρὸς φρούρησιν τῆς πόλεως καὶ τὴν ἔκτασιν παρὰ τῆ κοινῇ γνώμῃ τῶν φιλικῶν ὑπὲρ τοῦ νεαροῦ Ἰωάννου αἰσθημάτων, τὰ ὅποια ἐξηκολούθησαν νὰ εἶναι ζωηρὰ παρὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς συνωμοσίας καὶ παρὰ τὰς βραδείας ἐπὶ τῶν συλληφθέντων συνωμοστῶν ἐπιβληθείσας ποινάς⁵. Τότε δὲ ἔλαθε χώραν γεγονός δηλωτικὸν τοῦ πόσον ἐθνικώτερον ἢ οἱ ἐν τέλει ἐσκέπτετο τὸ πλῆθος: ἐπετρέπη μὲν ἡ εἴσοδος εἰς τὸν Ἰωάννην καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας ὁπαδοὺς του, ὅχι ὅμως καὶ εἰς τοὺς συμμάχους του Τούρκους. Τὰ ἐν συνεχείᾳ συμβάντα ἀποτελοῦν τραγὸν παράδειγμα ἠθικῆς καὶ ὀλικῆς καταπτώσεως.

Ὁ ἀγὼν ἐφαίνετο πλέον ἀπολεσθεῖς διὰ τὸν Ἰωάννην Ε' καὶ τὸν Μανουὴλ. Ὁ πρῶτος, ἀδυνατῶν διὰ λόγους ὑγείας καὶ ἡλικίας⁶ νὰ διαφύγῃ μακρὰν τῆς πρωτεύουσας, ἐνεκλείσθη εἰς «τὸ παλάτιόν του»,

¹ Ἰγνατίου, ἔ. ἀ. στ. 9. Ἡ πληροφορία αὕτη μαρτυρεῖ τὸν διχασμὸν τῆς κοινῆς γνώμης μεταξὺ τῆς ὁποίας πλείστοι ἦσαν οἱ ὁπαδοὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου Δ' Ἰωάννου Ζ'.

² Ἰγνατίου, ἔ. ἀ. στ. 13. Βλ. τὰ ἐν Ἐπιμέτρῳ Α' λεγόμενα.

³ Aus den unteren Stadtteilen μεταφράζει: ὁ Salomon, les gens des faubourgs ἢ de Khitrowa.

⁴ Ἰγνατίου, ἔ. ἀ. στ. 15-16. Πβλ. καὶ Χρονικὸν Müller (Λάμπρου, ἔ. ἀ. στ. 11 ἐξ).

⁵ Τοῦτο προκύπτει καὶ ἀπὸ τὰ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ἰγνατίου ἔ. ἀ. στ. 33-31 λεγόμενα

⁶ Πβλ. Δούκα (XIII 48) σχετικὸς χαρακτηρισμοῦς.

οὗτος ὁ τίτλος τοῦ Δ' μέρους τοῦ Ὀλοκαυτώσεως τοῦ Ἰγνατίου: «Ἄγῶν Καλοκαίριου καὶ Μανουὴλ» καὶ ὁ ὅποια ἐμφαίνει τὴν μεταξὺ τῶν Βυζαντινῶν περὶ τοῦτου κρατούσαν ἀντίληψιν.

¹ Ἰγνατίου, ἔ. ἀ. στ. 19 ἐξ. Τὸ ὑπ' ἀριθμ. 15 Βραχὺ Χρονικὸν (Λάμπρου, ἔ. ἀ. στ. 32 στ. 31) φέρει τοῦτον πλεόναντα «εἰς τοὺς Φεβρίους τῆς Ῥόδου». Τοῦτο, ὡς ἔοικεν, συνέβη, ἀλλὰ μὲ τὴν Ἀθήμων ὡς πρῶτον σταθμὸν.

² Βλ. σχετικῶς μὲ τὰς ἐπευφημίας τοῦ πλῆθους τὸ Ἐπιμέτρον Γ'.

τὸ ὅποιον δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ φρούριον (Καστέλλιον) τῆς Χρυσῆς Πύλης¹, τοῦ ὁποῦ ο ἴδιος εἶχεν ἐνισχύσει τὰς ὀχυρώσεις, ἐμπιστευθεὶς τὴν ἄμυνάν του εἰς τὴν ἐνισχυμένην φρουράν του, ἐνῶ πολλοὶ τῶν ἐξεχόντων ὀπαδῶν του ἐζήτησαν ἄσυλον εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἐλπίζοντες εἰς μεγαλόψυχον μεταχείρισιν ἐκ μέρους τοῦ νικητοῦ Ἰωάννου Ζ'. Ὁ Μανουὴλ ὅμως εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας εὐρισκόμενος καὶ πλήρως κατανοῶν ὅτι εἰς τὸν ἀγῶνα ἐκείνον ἐκρίνετο κυρίως ἡ ἰδική του ἔναντι τοῦ θρόνου θέσις, ἡ ὁποία διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀνδρονίκου (1385) ἐνεφανίζετο βελτιωθεῖσα, ὅτι τὰ ἤδη κατὰ τὸ 1373 ἀναγνωρισθέντα ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματά του διημφισθητοῦντο καὶ πάλιν—ἡ πρώτη ἀμφισδήτησις καὶ ἀπώλεια αὐτῶν ἔλαβε χώραν κατὰ τὸν μεταξὺ 1379-1381 συμβιβασμὸν Ἰωάννου Ε' καὶ Ἀνδρονίκου— ἀναζητεῖ διέξοδον ἡ ὁποία νὰ τοῦ ἐπιτρέψῃ ἀντεπίθεσιν². Καὶ πράγματι, ἀφοῦ ἐφόρτωσε τὴν κινητὴν περιουσίαν του εἰς τὰς γαλέρας του, ἀπέπλευσεν, ἐπιβιβασθεὶς καὶ ὁ ἴδιος διὰ τὴν γνωστὴν του Λήμνον³. Πρὶν ἢ ὅμως ἴδωμεν πῶς ἐν συνεχείᾳ ἐνήργησεν αὐτός, ἅς παρακολουθήσωμεν τὰ συμβάντα εἰς τὴν ἀλωθεῖσαν πρωτεύουσαν.

Μὲ τὸν Ἰωάννην Ε' κλεισθέντα εἰς τὸ φρούριον τῆς Χρυσῆς Πύλης, τὸν Μανουὴλ διαφυγόντα εἰς Λήμνον καὶ τοὺς φίλα φρονούντας εὐγενεῖς καταφυγόντας εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, οἴαδῆποτε, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἀντίστασις ἀνά τὰ διάφορα ὀχυρὰ τῆς πόλεως σημεῖα—πλὴν τοῦ τῆς Χρυσῆς Πύλης φρουρίου— κατέρρευσεν. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ἰωάννου Ζ' βλέποντες τοὺς στρατιώτας του πεζοὺς καὶ ἵππεῖς νὰ διατρέχουν τὴν πόλιν ἀναθαρροῦν καὶ παρασύροντες πλῆθος διστακτικῶν καὶ ἀμφιταλαντευομένων διαχύνονται ἀνά τὰς ὁδοὺς ἐπευφημοῦντες ἡ τὸν Ἰωάννην Ζ'. Οἱ κώδιωνες τῶν ἐκκλησιῶν κρούονται ἐσραστικῶς, ἡ πόλις καταυγάζεται ἀπὸ τὰ πλῆθη τῶν λαμπαδιφορούντων στρατιωτῶν. Ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ συμμετέχουν εἰς τὰς ἐκδηλώσεις, εἴτε ἀπὸ τὸν φόβον τῶν διατρεχόντων τὰς ὁδοὺς ἐνόπλων στρατιωτῶν τοῦ Ἰωάννου Ζ' εἴτε ἀπὸ εὐλαχρινῆ συμμετοχῆν. Ἡ τόσον γοργῆ ἐξέλιξις τῶν γεγονότων, ἡ τόσον ταχεῖα κατάρρευσις πάσης ἀντιστάσεως ἐκ μέ-

¹ Βλ. τὰ ἐν Ἐπιμέτρῳ Β ἐκτιθέμενα.

² Ἀηλωτικὸν τοῦ ραθυτέρου νοήματος τῶν γεγονότων ἐκείνων ἀποτελεῖ αὐτός οὗτος ὁ τίτλος τοῦ Δ' μέρους τοῦ Ὀδοιπορικοῦ τοῦ Ἰγνατίου: «Ἄγων Καλοῦκάννου καὶ Μανουὴλ», καὶ ὁ ὁποῦς ἐμφαίνει τὴν μεταξὺ τῶν Βυζαντινῶν περὶ τοῦτου κρατήσαν ἀντίληψιν.

³ Ἰγνατίου, ἔ. ἀ. σ. 19 ἑξ. Γὸ ὑπ' ἀριθμ. 15 Βραχὺ Χρονικὸν (Λάμπρου, ε. κ. σ. 32 σ. 34) φέρει τοῦτον πλεῖσταντα «εἰς τοὺς Φερίους τῆς Ρόδου». Τοῦτο, ὡς ἡμεῖς ἴδωμεν, σνέβη, ἀλλὰ μὲ τὴν Λήμνον ὡς πρῶτον σταθμὸν.

⁴ Βλ. σχετικῶς μὲ τὰς ἐπευφημίας τοῦ πλῆθους τὸ Ἐπιμέτρον Γ.

ρους τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἰωάννου Ε', ὡς καὶ τὸ τεθαστὸν ποσοστὸν τῆς ὑπὲρ τοῦ Ἰωάννου Ζ' κοινῆς γνώμης, συνετέλεσαν ὥστε ἡ μεταβολὴ ἐκείνη νὰ μείνῃ χαρακτηριστικῶς ἀναίμακτος, ἐκτὸς ἐλαχίστων τραυματισθέντων. «Καὶ ἦτο περίεργον» κατὰ τὰ λεγόμενα τοῦ Ἰγνατίου¹, «νὰ βλέπῃ κανεὶς καὶ νὰ ἀκούῃ τὴν ἔξαρσιν ἀνὰ τὴν πόλιν. Ἄλλοι ἔτρεμον ἀπὸ φόβον, ἄλλοι ἔχαιρον· καὶ πουθενὰ δὲν ἔβλεπε κανεὶς νεκρούς». Ἡ ἀναταραχὴ ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς μεσημερίας τῆς 14ης Ἀπριλίου. Ὁ ἀγὼν ἐφαινότο πλέον ὅτι εἶχεν ὀριστικῶς κερδηθῆναι ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Ζ' καὶ διὰ τοῦτο περὶ τὴν ἑσπέραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας ὅλοι ἀνεγνώρισαν αὐτοκράτορα τὸν νεαρὸν υἱὸν τοῦ Ἀνδρονίκου. Δὲν φαίνεται ὅμως κατὰ πόσον τότε ὁ Ἰωάννης ἐστέφθη αὐτοκράτωρ συμφώνως μὲ τὰ ἰσχύοντα τοῦ πρωτοκόλλου τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς. Νομίζομεν ὅτι μᾶλλον πρόκειται περὶ de facto καταλήψεως τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας². Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὴν ἀναγνώρισιν ἐκείνην τοῦ Ἰωάννου Ζ' ὡς αὐτοκράτορος ἐπηκολούθησεν ἀνὰ τὴν πρωτεύουσαν ἡμερία καὶ τάξις. Τὰ ὅσα ὅμως ἐν συνεχείᾳ ἔλαβον χώραν μαρτυροῦν, ὅτι ἡ τόσας μεταπτώσεις γνωρίσασα κρίσις ἐκείνη τοῦ Βυζαντίου δὲν εἶχεν ἀκόμη λήξει.

Ὡς ἤδη ἐλέχθη, οἱ πρωταγωνισταὶ τοῦ ἐναντίου τοῦ Ἰωάννου Ζ' ἀγῶνος εἶχον ὁ μὲν Ἰωάννης Ε' κλεισθῆναι εἰς «τὸ παλάτιόν του», ὁ δὲ

¹ "Ε. ἁ. σ. 31 ἐξ.

² Ἐάν λάθωμεν ὑπ' ἔψιν τὰ τῆς συνοδικῆς πράξεως τοῦ 1381 καὶ ὀκριδῶς το ὅτι ἐκεῖ ὁ Ἰωάννης ἀποκαλεῖται «κράτιστος βασιλεὺς», ὡς καὶ τὸ ὅτι εἰς τὴν μὲ τὴν Γένουαν συναφθεῖσαν συνθήκην (2 Νοεμβρίου 1382) ὁ αὐτὸς ἀναφέρεται μὲ τὸν τίτλον imperator, ἐνῶ τοῦ Μανουὴλ οἰδεμία γίνεται μναία (*Döhner* ἑ. ἁ. BZ 31 σ. 25 σμ. 1 καὶ σ. 26), πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ Ἰωάννης, ὡς ὁποῖος το 1370-1379 δὲν εἶχε στεφθῆναι βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ ἐπικρατήσαντος πατρὸς του διὰ λόγους τοὺς ὁποῖους ὁ Φραντζῆς (NIII σ. 55) μᾶς διέκρινε, ἐστέφθη εἰς τὸ μεταρὶ τοῦ 1379 καὶ 1381 διαστήμα. Στέφης του εἰς αὐτοκράτορα μετὰ τὴν εἰσοδόν του εἰς τὴν πρωτεύουσαν, συμφώνως πρὸς τὸ πρωτόκολλον τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς καὶ τὴν de facto καταλήψιν τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς, δὲν φαίνεται εἰς ἡμᾶς πιθανόν. Καὶ τοῦτο διότι, ἐάν ἐλάμβανε τοιοῦτόν τι χώραν, ὁ Ἰγνατίος δὲν θὰ παρέλειπε νὰ το μνημονεύσῃ, ὅπως ἔκαμε προκειμένον περὶ τῆς δύο ἐτη βραδύτερον γενομένης στέψεως τοῦ Μανουὴλ. Ἄλλως τε ὁ πάππος του, ὁ καὶ νόμιμος αὐτοκράτωρ, ἐξηκολούθει ἀμνημόνεος εἰς τὸ φρούριον τῆς Νρυσῆς Πύλης. Ὅπωςδήποτε ὅμως ὁ νεαρός Ἰωάννης φέρεται ἀνεργῶν ὡς ἀπόλυτος κύριος τῆς ἀρχῆς. Καὶ πράγματι διεσώθη μέχρι σήμερον συνθήκη μὲ τὴν Βενετίαν φέρουσα ἰδιόχειρον τοῦτου ὡς αὐτοκράτορος τὴν ὑπογραφήν μὲ χρονολογίαν 3 Ἰουνίου 1390. (Περὶ τῆς συνθήκης ἀπο ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως ἴδ. *Döhner*, ἑ. ἁ. BZ 31, σ. 27 σμ. 5. Ἐς προσθεθῆ ἐνταῦθα, ὅτι πρῶτος ὁ Σπ. Λάμπρος ἐν Ν. Ἑλληνισμῶν, 12, 1915, σ. 175, καὶ ὅχι ὁ Silberschmidl διεπίστωσεν, ὅτι αὕτη, δὲν ἀνήκει εἰς τὸν Ἰωάννην Ε' ἀλλ' εἰς τὸν Ἰωάννην Ζ').

Μανουὴλ διαφύγει εἰς Λήμνον. Τὰ δύο αὐτὰ γεγονότα δὲν ἔδωσαν μόνον εἰς τὸν Ἰωάννην Ζ΄ νὰ ἐνοήσῃ ὅτι ὁ ἀγὼν δὲν ἔληξεν, ἀλλὰ καὶ τελικῶς ἀνέτρεψαν τὴν κατάστασιν εἰς βάρος του καὶ εἰς βάρος τῶν ἐπιδιώξεων τοῦ Βαγιαζήτ. Καὶ πράγματι τὸ θέρος τοῦ 1390 πληροῦται ἀπὸ ἐπεισόδια τῆς δευτέρας φάσεως τοῦ ἀγῶνος.

Οἱ κινῶντες τὸν νεαρὸν Ἰωάννην Ζ΄ δὲν ζοῦν ἐν αὐταπάτῃ οὔτε ἀμφιδάλλου περὶ τοῦ ἐπισηαλοῦς τῆς θέσεώς των. Εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐξηκολούθει νὰ ὑπάρχῃ ἡ φωλεὰ ἀντιστάσεως, τὸ φρούριον τῆς Χρυσῆς Πύλης, μὲ τὸν νόμιμον αὐτοκράτορα καὶ τὴν ἀφωσιωμένην φρουράν του, ἐνῶ ὁ Μανουὴλ διαφυγὼν ἐκινεῖτο ἐλευθέρως διὰ τὴν προετοιμασίαν πρὸς ἀντεπίθεσιν. Διὰ τοῦτο βλέπομεν τὸν Ἰωάννην Ζ΄ νὰ προβαίῃ εἰς συντόνους πολεμικὰς προπαρασκευάς. Κατασκευάζει πολεμικὰς μηχανάς καὶ ἀναζητεῖ μισθοφόρους. (Τοῦτο δὲ προφανῶς ὄχι μόνον διότι ᾔθελε ν' ἀποκτήσῃ ἰδίαν δύναμιν, ἀλλὰ καὶ διότι εἶχε λόγους νὰ δυσπιστῇ πρὸς συνεχῆ ἀρωγὴν τοῦ Βαγιαζήτ). Πολιορκεῖ πράγματι στενῶς καθ' ὅλον τὸ θέρος τὸ φρούριον χρησιμοποιοῦν καὶ «κανόνια»¹, ἀλλ' εἰς μάτην. Τὰ τεῖχη του ἦσαν ὑψηλὰ καὶ στερεά, τὸ δὲ φρόνημα τῆς φρουρᾶς του ἀκμαῖον. Καθίστων δὲ τοῦτο ἀκμαϊότερον καὶ αἱ κινήσεις τοῦ Μανουὴλ. Εἰς τρεῖς ἀνέρχονται αἱ ἀπόπειραι τούτου, διὰ τῶν ὁποίων ἐπεδιώχθη ἡ λύσις τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Ζ΄ ἐνεργουμένης πολιορκίας τοῦ ὄχρου τῆς Χρυσῆς Πύλης καὶ ὁ ἐν συνεχείᾳ ἐξαναγκασμὸς του πρὸς ἀπομάκρυνσιν ἐκ τῆς πρωτεύουσας. Ὁ Μανουὴλ²

¹ Ἰγνατίου, ἔ. ἀ. στ. 46, μὲ τὴν λέξιν Kanonen καὶ canons ἀποδίδουν οἱ μεταφρασταὶ Salomon καὶ de Khitrowo τὴν ἀντιστοιχίαν τοῦ Ἰγνατίου. Ἐάν δι' αὐτῆς δηλοῦται ἡ χρησιμοποίησις πυροβόλου ἐν τῇ νεωτέρᾳ σημασίᾳ βλήτου, ἡ περίπτωση εἶναι ἀξία μελέτης, διότι ἀνήκει εἰς τὰς παλαιότερας μνείας χρησιμοποίησεως τοῦ νέου ὄπλου εἰς τὴν Ἀνατολίην. Πβλ. σχετικῶς Σπ. Λάμπρου, Τὰ ὄνοματὰ τοῦ πυροβόλου, τοῦ τυφεκίου καὶ τῆς πυρίτιδος παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, Ν. Ἑλληνισμ. 5 (1908) σ. 403-411.

² Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ἀπηγγέσεώς του ὁ Ἰγνατίος (στ. 10 πβλ. καὶ 58) ἀποκαλῶν τὸν Μανουὴλ αὐτοκράτορα κἀρνεὶ ἀναχρονισμόν. Διὰ τῆς μνημονευθείσης ἀνωτέρω πράξεως τῆς 25 Σεπτεμβρίου 1373 ἐκεῖνος εἶχε σταφθῆ ἀπλῶς βασιλεὺς αὐτοκράτωρ ἐστρέφθη, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, τὴν 11 Φεβρουαρίου 1392. Ἐνταῦθα δὲν θεωροῦμεν περιττὸν νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ὁ Ἰωάννης Ζ΄ οὐδαμῶς ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ Ἰγνατίου ρητῶς εἴτε βασιλεὺς εἴτε αὐτοκράτωρ. (Τὰ ἐν στ. 37-38 δὲν ἀνατρέπουν τὸν ἰσχυρισμὸν μας). Ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Μανουὴλ ὡς αὐτοκράτορος, καθὼς καὶ τὸ κατωτέρω (στ. 75): «καὶ αὐτὸς εἶναι μὲχρι σήμερον αὐτοκράτωρ», παρέχουν εἰς ἡμᾶς τὸν terminum post quem συνεγράφη τὸ ὡς ἄνω μέρος τοῦ Ὀθωμανικοῦ τοῦ Ἰγνατίου, ἐπὶ τῇ βάρσει βεβαίως συγχρόνων σημειωμάτων: εἶναι δὲ οὗτος ἡ 11 Φεβρουαρίου 1392, ἡ ἡμέρα δηλ. τῆς στέψεως ἐκείνου ὡς αὐτοκράτορος.

πράγματι έπειγόμενος νά έλθῃ εἰς βοήθειαν τοῦ πατρός του δέν ἔμειναν ἀδρανῆς εἰς Αἴημον. Ἐζήτησε βοήθειαν πλησίον φίλα φρονούντων Φράγκων, ἀγνωστον ἀκριθῶς ποίω, ὅπως ὁποῦτε ὅμως ἔχει τῶν Γενουατῶν καί τῶν φίλα πρὸς αὐτοὺς φρονούντων¹. Φραγκική, χωρίς ἰδιαιτέρον προσδιορισμόν, ἦτο κατὰ τὸν Ἰγνάτιον ἐκ Σμολένσκ ἢ δύναιμις, μὲ τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησε τὰς δύο πρώτας ἀποπείρας του, αἱ ὁποῖαι ὅμως ἔμειναν ἀνευ ἀποτελέσματος. Κατὰ τὴν τρίτην ἀπόπειράν του ἐφάνη τυχερότερος. Τὴν φορὰν αὐτὴν αἱ εἰδήσεις εἶναι σαφέστεραι περὶ τῶν συμμάχων του. Οὗτοι ἦσαν οἱ Ἰωαννίται ἱππῶται τῆς Ρόδου, ἐπιβαίνοντες δύο «κατέργων», τοὺς ὁποίους ὁ Ἰγνάτιος ἀποκαλεῖ «Ρωμαίους» καί οἱ ὁποῖοι ἔφερον ἐπὶ τοῦ στήθους τὸ σῆμά των, τὸν ἐρραμμένον δηλ. λευκὸν σταυρὸν². Ὁ Μανουήλ, διαθέτων πλὴν τῶν δύο ὡς ἄνω κατέργων καί ἑτέραν ναυτικὴν δύναμιν, ἀπαρτιζομένην ἀπὸ ἐν πλοῖον ἐκ Αἴημου, ἕτερον ἐκ Χριστοπόλεως καί τρίτον ἐκ Κων/πόλεως καί ἀπὸ ἄλλα μικρότερα, ἐπέτυχε τὴν 25 Αὐγούστου νά διεισδύσῃ εἰς τὸν πλησίον τοῦ Καστελλίου τῆς Χρυσῆς Πύλης λιμένα καί ἐκεῖθεν εἰς αὐτὸ τὸ ἐνδιαίτημα τοῦ πατρός του³. Ἡ ἐνίσχυσις αὐτῆ δέν ἐβράδυνε νά ἀνατρέψῃ τὴν κατάστασιν. Καί πράγματι τὴν 17ην Σεπτεμβρίου ὁ Μανουήλ ἐπεχείρησε διὰ τῆς Χρυσῆς Πύλης αἰφνιδιαστικὴν ἐξοδὸν ἀπὸ

¹ Πέλ. κατωτέρω σ. 51 σμ. 2.

² Ἐ. ἀ. σ. 40, 47 ἔξ. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 15 Βραχὺ Χρον. (Μάμαρον, ἔ. ἀ. σ. 32 σ. 34) ἀναφέρει καταφυγὴν τοῦ Μ. εἰς τοὺς Ἰωαννίτας τῆς Ρόδου καί δημιουργεῖ καί μὲ τὰ ἐν συνεχείᾳ λεγόμενα τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι οἱ Ἰωαννίται τῆς Ρόδου ἦσαν οἱ μόνοι ἐκ τῶν Φράγκων, οἱ ὁποῖοι τὸν συνέδραμον ὡς σύμμαχοι. Τὰ τοῦ αὐτοῦ ὅμως Ἰγνατίου κἀμνον σαφεῖ διάκρισιν «φραγκικοῦ στρατοῦ» γενικῶς κατὰ τὰς δύο πρώτας ἀποπείρας καί «Ρωμαίων» (= ἱπποτῶν τῆς Ρόδου) κατὰ τὴν τρίτην.

Ποῖοι «οἱ Ρωμαῖοι» οὗτοι τοῦ Ἰγνατίου μανθάνομεν ἀπὸ τὰ ἐν συνεχείᾳ περὶ τοῦ ἐπὶ τοῦ στήθους των σήματος ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ λεγόμενα. Εἶναι οἱ Ἰωαννίται τῆς Ρόδου (milites hospitalis S. Ioannis Hierosolymitani, Ὀσπιτάλαιοι, Ἰεροσολιμίται, ἱππῶται τῆς Ρόδου), τῶν ὁποίων τὸ ἰδιῶτον ἔνδυμα ἦτο, ὡς γνωστὸν, τὸ μαῦρον ράσον μὲ τὸν λευκὸν ὀκτάκαμβρον σταυρὸν ἐπὶ τοῦ στήθους. «Οἱ Ρωμαῖοι» αὐτοὶ εἶναι «οἱ Φερίοι τῆς Ρόδου», οἱ ὁποῖοι συμφώνως πρὸς τὸ ὑπ' ἀριθ. 15 Βραχὺ Χρονικὸν (στ. 36) ἐβοήθησαν τὸν Μανουήλ θέσαντες εἰς τὴν διαβάσιν του δύο πλοῖα (κάτεργα).

³ Ἰγνατίου, ἔ. ἀ. σ. 50 ἔξ. καί Βραχὺ Χρον. 15 σ. 35 ἔξ. Τὴν ρωσικὴν λέξιν АНМЕН ἢ de Khitrowo ἀποδίδει διὰ τῆς γαλλικῆς golfe, ἐνθ' ὁ Salomou διὰ τῆς γερμανικῆς Limen. Δι' αὐτῆς δέν δηλοῦται ὁ κατ' ἐξοχὴν λιμὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Κεράτιος κόλπος, ἢ κανεῖς τῶν ἐπὶ τῆς Προποντίδος λιμένων (Ἐλευθερίου Κοντοσκαλλίου, Σοφιῶν), ἀλλ' ὁ μικρὸς λιμὴν τῆς Χρυσῆς Πύλης, τοῦ μὴλου τοῦ ἐποίου ἐρείπια σφίζονται μέχρι σήμερον. Ὁ Σκ. Βοζάντιος (Κωνσταντινούπολις τ. Α' 1890, σ. 120) ἀναφέρει ὡς τρίτον ἐπὶ τῆς Προποντίδος λιμένα τὸν τοῦ Θεοδοσίου ἢ τῆς Χρυσῆς Πύλης ὀνομαζόμενον.

τὸ φρούριον, τὴν ὥραν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἰωάννης Ζ' ἀοπλος ἐγευμάτιζεν¹. Ὁ αἰφνιδιασμός ἐπέτυχε καὶ ὁ Ἰωάννης μὲ τοὺς ἀνδρας του ἐτράπη εἰς φυγὴν. Εἶναι βεβαίως ἀληθές ὅτι ὁ σύμμαχος καὶ συγγενῆς του Γατελοῦζος² ἐδοκίμασε ν' ἀντιστῆ, ἀλλὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα. Καὶ οὗτος καμφθεὶς ὑπεχώρησε καὶ ἐτράπη τέλος εἰς φυγὴν. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὑπαδούς τοῦ Ἰωάννου Ζ' συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι εἰς τὰ πέριξ τῆς πόλεως, ἐνῶ ὁ ἴδιος κατέφυγε καὶ πάλιν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Βαγιαζήτ³. Οὕτω λοιπὸν μετὰ ἕξ μῆνας ἐκλείσεν ἡ σειρὰ τῶν γεγονότων τῆς δυναστικῆς κρίσεως τοῦ 1390. Ὁ μὴ εὐθύς ἀμέσως κριθεὶς ἀγών τοῦ Ἰωάννου Ζ'—καὶ τοῦτο διότι ὁ Ἰωάννης Ε' προέλαβε νὰ κλεισθῆ εἰς τὸ φρούριον τῆς Χρυσῆς Πύλης—ἐτελείωσε μὲ δυσμενῆ δι' αὐτὸν κατακλειδα. Τὰ πράγματα ἐπανήλθον εἰς τὴν πρὸ ἑξαμήνου μορφὴν των, μὲ βελτιωμένην μάλιστα τὴν θέσιν τοῦ Μανουήλ. Ἐδόθη καὶ πάλιν εἰς αὐτὸν ἡ εὐκαιρία νὰ δείξῃ τὴν ἀφοσίωσίν του εἰς τὸν πατέρα του αὐτοκράτορα. Μετὰ τὰ ὡς ἄνω ἐκτεθέντα γεγονότα τοῦ θέρους τοῦ 1390, ἡ ἀπὸ ἐτῶν, ἰδίᾳ δὲ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης (1387), μεταξὺ τῶν Ἰωάννου Ε' καὶ Μανουήλ ἐμφιλοχωρήσασα διάστασις, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς συνέπειαν τὸν περιορισμὸν τοῦ δευτέρου εἰς Ἀἴμνον, ἤρθη.

Καὶ ναὶ μὲν τὰ πράγματα ἐναντι τοῦ Ἰωάννου Ζ' ἐξειλίχθησαν κατ' εὐχὴν διὰ τοὺς Ἰωάννην Ε' καὶ Μανουήλ, ἀπέμειναν ὁμοῦ πρὸς ρύθμισιν τὰ ἐναντι τοῦ ὑποκινητοῦ καὶ ὑποστηρικτοῦ ἐκείνου Βαγιαζήτ. Καὶ τώρα ἀκολουθεῖ ἡ τρίτη ἢ καὶ τελευταία πρᾶξις τῆς τραγῳδίας. Ἰωάννης Ε' καὶ Μανουήλ γνωρίζουν ὅτι ὀριστικῆ ἄρσις οἴσουδῆποτε δυσχεροῦς ἐνδεχομένου ἐκ μέρους τοῦ ἐγγόνου καὶ ἀνεψιοῦ εὐρίσκεται εἰς χεῖρας τοῦ ἰσχυροῦ προστάτου του, τοῦ Βαγιαζήτ. Γνωρίζουν ἐπίσης ὅτι διὰ νὰ ἐπιτευχθῆ τοῦτο εἶχεν ἀνάγκη θαρραλέας ἐνεργείας. Ὁ Μανουήλ πράγματι ἔρχεται εἰς τὴν ὑλὴν ἐκείνου⁴, διὰ νὰ διατρανώσῃ τὰς ἀγαθὰς διαθέσεις αὐτοῦ καὶ τοῦ πατρὸς του καὶ τὸν βεβαιώσῃ διὰ τῆς παροχῆς μεγαλυτέρων ἀσφαλῶς ἐγγυήσεων καὶ προσφορῶν ὅτι,

¹ Ἰγνατίου, ἔ. ἀ. σ. 57 ἔξ. Χρονικὸν Müller—Βραχὺ Χρον. 52 σ. 41 ἔξ. Βραχὺ Χρον. 15 σ. 37—38. Τὸ Βραχὺ Χρον. 15 σ. 38 παρέχει ἐπὶ πλέον τὴν εἰδησίαν, ὅτι ὁ Μανουήλ ἐπαχείρησε τὴν ἔξοδον ἔχων μαζί του ὅλους τοὺς ὑπ' αὐτὸν διὰ τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ Ἰωάννου Ζ' ταχθέντας. ἐκτὸς τῶν Φερρίων τῆς Ρόδου. Οὗτοι κατὰ πάσαν πιθανότητα ἔμειναν εἰς τὰ πλοῖα των, ἢ διότι τοῦτο ὑπεγγόρευε ρῆτρα τις τῆς μεταξὺ Μανουήλ καὶ Ἰπποτῶν τῆς Ρόδου γενομένης συμφωνίας ἢ ἐκ λόγων προνοίας διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ στολίσκου τοῦ Μανουήλ.

² Ποῦτος ὁ Γατελοῦζος βλ. ἐν ἐπιμέτρῳ Δ.

³ Dölger, ἔ. ἀ. BZ 31 (1931) σ. 28.

⁴ Ἰγνατίου, ἔ. ἀ. σ. 68.

καί ὡς ἐξειλίχθησαν τὰ πράγματα, ὁ σουλτάνος διόλου δὲν πρέπει ν' ἀνησυχῆ περὶ τῆς πολιτικῆς των. Ἄλλ' ὁ Βαγιαζήτ δὲν εἶναι ἀπὸ τοὺς εὐχερῶς πειθόμενους, πολὺ περισσότερον ἀπὸ ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἀφίστανται τοῦ ἀντικειμενικοῦ των σκοποῦ. Σκοπὸς του δέ, ὡς ἀπὸ τὰ ὄχι μετὰ παρέλευσιν πολλοῦ χρόνου λαβόντα χώραν ἀπεδείχθη, ἦτο ἡ ἐκπόρθησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Αἱ ἐνέργειαι τοῦ ἀπέβλεπον εἰς τὸν ἡθικὸν καὶ ὕλικὸν ἀφοπλισμὸν τῆς πρωτεύουσας. Καὶ ναὶ μὲν ἀπέτυχεν εἰς τὸ νὰ ἴδῃ ἐγκαθιστάμενον ἐπὶ τοῦ σκιώδους πλέον καταστάτους θρόνου τῶν Κωνσταντίνων ἄβουλον καὶ ἀνίσχυρον ὄργανόν του, τὸν Ἰωάννην Ζ', ἐκράτει ἕμως εἰς χεῖράς του τὸ μέσον ἐκβιασμὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε', τὸν υἱὸν του Μανουήλ. Ὁ Βαγιαζήτ, ὡς τοῦτο ἄλλως τε συνέβη προκειμένου καὶ περὶ τῆς Θεσσαλονίκης¹, ὀχλεῖται ἀπὸ τὴν ὀχυρότητα τῶν τειχῶν τῆς βασιλευσούσης, πολὺ βεβαίως περισσότερον ἀπὸ κάθε τι, τὸ ὅποιον θ' ἀπεσκόπει τὴν ἐνίσχυσιν ταύτης. Ὡς ἤδη ἐλέχθη, ὁ Ἰωάννης Ε', ἀνησυχῶν διὰ τὴν τύχην τῆς πόλεως ἀπὸ τὸν ὀλονὲν καὶ περισσότερον ἀπειλητικῶς προβαίνοντα ὀθωμανικὸν κίνδυνον, εἶχε προβῆ εἰς ἐνίσχυσιν τῶν τειχῶν διὰ τῆς ἀνεγέρσεως πύργων παρὰ τὴν Χρυσὴν Πύλην².

Ὁ Βαγιαζήτ ἀπήτησεν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα ὅπως κατεδαφισθοῦν αἱ ὀχυρώσεις αὐταί· τὸ δὲ μέσον ἐκβιασμὸς δὲν ἦτο, ὡς ἐλέχθη, ἀσήμαντον· ἦτο ὁ Μανουήλ. Ἐγνωστοποίησεν εἰς τὸν Ἰωάννην ὅτι «πρὶν ἢ σὺ κατεδαφίσῃς τὸν πύργον σου, ὁ Μανουήλ δὲν θὰ φύγῃ ἀπὸ τὰ χέρια μου»³. Ἐὰν δὲ πιστεύσωμεν τὸν Δούκαν, ἐξεβίασεν αὐτὸν μὲ μεγαλύτεραν ἀπειλήν, τὴν τύφλωσιν δηλ. τοῦ υἱοῦ του⁴. Ὁ ἀτυχὴς αὐτοκράτωρ ἀδυνατῶν νὰ εὕρῃ λύσιν τοῦ ἀδιεξόδου ἐδέχθη τὸν ἕρον τοῦ σουλτάνου. Ἐγκατέλειψε τὸ ἐνδιαίτημά του εἰς τὸ Καστέλλιον τῆς Χρυσῆς Πύλης καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὸ εἰς Βλαχέρνας παλαιὸν παλάτιον, διατάξας τὴν κατεδάφισιν τῶν νέων ὀχυρώσεων. Ἐκεῖ ἡ ἡλιψίς ἐφθεῖρεν ἔτι μάλλον τὴν ἀπὸ μακροῦ κλονισμένην υγείαν του καὶ τὴν 16 Φεβρουαρίου 1391 ἀπέθανε καὶ ἐνεταφιάσθη εἰς τὴν μονὴν τῶν Ὀδηγῶν⁵. Βε-

¹ Οἱ Τούρκοι πράγματι κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ 11^{ου} αἰ. ἀπήτησαν ὄχι μόνον τὴν διακοπὴν τῆς ἐπισκευῆς τῶν τειχῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν κατεδάφισιν τῶν ὄσων εἶχον ἤδη γίνεαι βελτιώσεων (*O. Tafrafi*, Topographie de Thessalonique, Paris 1913, σ. 50).

² Πβλ. ἀνωτ. σ. 17, σημ. 1.

³ Ἰγνατίου, ἔ. ἀ. στ. 70 ἐξ.

⁴ ΝΠΙ 48, 14-15.

⁵ Τὴν ἀκριβῆ χρονολογίαν τοῦ θανάτου ἰδ. Μάμπρον, ἔ. ἀ. ἀριθ. 15 στ. 13. ἀριθ. 29 στ. 23, ἀριθ. 52 στ. 48-49. Πβλ. Charanis, ἔ. ἀ. Byzantion 13 (1938) σ. 357-358.

θαιώς καὶ μόνον ἢ θέα τοῦ κατεδαφιζομένου ὄχυροῦ, τὸ ὅποιον μὲ τόσας θυσίας εἶχεν ἀνεγείρει καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποίου τόσας ἐλπίδας εἶχεν ἐναποθέσει, ἦτο ἱκανή, νομίζομεν, παρὰ τοὺς ὑπὸ ἱστορικῶν τῆς Ἀλώσεως βαρεῖς χαρακτηρισμοὺς τοῦ ἦθους καὶ τῆς πολιτείας του, νὰ τὸν συντρέψῃ. Φαίνεται ἕμως ὅτι τὴν δοκιμασίαν ἐκείνην ἐπέτεινε τὸ γεγονός, ὅτι ἢ κατακράτησις τοῦ Μανουὴλ παρετεινέτο ὑπὲρ τὸ δέον. Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ Ἰγνάτιος ἐμφανίζει τὴν ἀπόλυσιν ἐκείνου ὡς ἄμεσον συνέπειαν τῆς διαταγῆς κατεδαφίσεως τοῦ ὄχυροῦ, ὁ τρόπος ἕμως τῆς ἐκθέσεως τῶν γεγονότων, ὡς καὶ ἢ ἐκ τοῦ Δούκα πληροφορία, μᾶς φέρουν εἰς τὸ νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Μανουὴλ κατεκρατεῖτο. Πράγματι οὗτος ἐπὶ μῆνας παρέμενεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Βαγιαζήτ χωρὶς ἐνδείξεις ταχείας ἀπελευθερώσεώς του. Διότι πῶς ἄλλως δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸ λεγόμενον τοῦ Δούκα, συμφώνως πρὸς τὸ ὅποιον ὁ Μανουὴλ πληροφορηθεὶς τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του ἐδραπέτευσεν¹; Ὁ σουλτάνος γνῶστος γενόμενος τῆς δραπέτευσως ἐξεμάνη. Καὶ τοῦτο δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐνδειξίς τῶν κακῶν, ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν κατεδάφισιν τῶν ὄχυρῶν, προθέσεων ἐκείνου ἔναντι τοῦ Μανουὴλ.

Μὲ τὸν θάνατον, λοιπόν, ὑπὸ τὸσον θλιθεράς συνθήκας τοῦ Ἰωάννου Ε' καὶ τὴν ἐν μέσῳ τῶσων κινδύνων ἀνάρρησιν τοῦ Μανουὴλ κλείει ἢ μελαγχολικὴ ἐκείνη σελὶς τῆς πώσεως τοῦ Βυζαντίου, ὡς διεξοδικώτερον παντὸς ἄλλου καὶ πληρέστερον μᾶς διέσωσεν ὁ Ἰγνάτιος. Καὶ ἐνῶ ὁ Ἰωάννης Ζ' καταφυγὼν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Βαγιαζήτ ἀπετέλεσεν ἐπὶ χρονικόν τι διάστημα τὸ πρόσχημα τῆς παρεμβατικῆς ἐκείνου εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ Βυζαντίου πολιτικῆς², ὁ Μανουὴλ ἀνήρχετο τὴν 11ην Φεβρουαρίου 1392 εἰς τὸν κλονιζόμενον θρόνον μὲ ἕλας τὰς τελετουργικὰς διατυπώσεις τοῦ αὐτοκρατορικοῦ πρωτοκόλλου, ὡς αὐτὰς μᾶς διέσωσεν ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ ὁ αὐτὸς Ἰγνάτιος³.

¹ XIII 18-49. Εἶτε τὴν εὐνοίαν τοῦ Βαγιαζήτ ἐπιδιώκων εἴτε ὑπείκων εἰς παλαιότεραν συμβατικὴν ὑποχρέωσιν, ὁ Μανουὴλ λαμβάνει μέρος εἰς τὴν ἐναντίον τῆς Φιλαδαλφείας, τελευταίας βυζαντινῆς πόλεως ἐν Μ. Ἀσίᾳ, ἐκστρατείαν, ἣτις ἔγινε κατὰ τὸ ἔτος 1390 (*Ostrogorshky, Geschichte d. byz. Staates* σ. 391). Εἰς τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην φέρεται ὑπὸ τοῦ Χαλκοκονδύλη (II σ. 64) συμμετασχόν καὶ ὁ ἕτερος τῶν βασιλέων. Ἐρευνηταὶ τινες δέχονται τὸν Ἰωάννην Ε' (*Bréhier, ἔ. ἀ. σ. 164*). Ἐὰν δεχθῶμεν ἀκριβολογούντα εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τὸν Χαλκοκονδύλην, ὁ βασιλεὺς οὗτος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν Ἰωάννην Ζ'. Ὁ Ἰωάννης Ε' καὶ δι' ἄλλους λόγους, ἀλλὰ κυρίως διὰ λόγους ὑγείας ἀποκλείεται.

² Δούκα, XIV 51, Πέλ. καὶ *Dölger, ἔ. ἀ. BZ* 31 σ. 28.

³ Ἡ περιγραφὴ τῆς στέψεως τοῦ Μανουὴλ ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον τοῦ πέμπτου μέρους τοῦ Ὀδοιπορικοῦ τοῦ Ἰγνατίου. Ἡ περιγραφὴ τῆς στέψεως εἶναι κατὰ τὸν Salomon (ἔ. ἀ. σ. 251) γνήσιον ἔργον τοῦ Ἰγνατίου, ἢ ἐκθεσις τῶν γεγο-

Ε Π Ι Μ Ε Τ Ρ Ο Ν

Α'. Η «ΠΥΛΗ ΠΛΗΣΙΟΝ ΤΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ» (Ιγν. στ. 12).

Δύο είναι τὰ σημεῖα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ἔχουν ἀνάγκη προσδιορισμοῦ: ἡ πύλη καὶ ὁ ναὸς ἢ ἡ μονή.

Ποῖα εἶναι ἢ περὶ ἧς ὁ λόγος πύλη ἐκ τῶν πολλῶν τῆς πρωτεύουσας; Βεβαίως πρόκειται περὶ πύλης εὐρισκομένης πλησίον ναοῦ ἢ μονῆς τιμωμένης ἐπ' ὄνοματι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. Ἡ μονὴ αὕτη, συμφώνως πρὸς τὰ λεγόμενα αὐτοῦ τοῦ Ἱγνατίου: «καὶ ἐτείχισαν ἕλας τὰς πρὸς τὴν ξηρὰν πύλας τῆς πόλεως καὶ δὲν ἄφησαν ἀτείχιστον παρὰ μίαν μόνον, ἐκεῖνην, ἢ ὅποια εἶναι: πλησίον τοῦ Προδρόμου», ἠγείρετο πλησίον τῶν χερσαίων τειχῶν. Ἄς σημειωθῆ δὲ ἐνταῦθα ὅτι: ὁ Πρόδρομος οὗτος πρέπει ν' ἀπετέλει κἄτι τὸ ξεχωριστὸν διὰ τὸν βίον καὶ τὴν τοπογραφίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπίσης καὶ κἄτι, τὸ ὅποιον πρέπει νὰ ἦτο κατὰ ἓνα τρόπον συνδεδεμένον μὲ τοὺς Ρώσους, καὶ ἰδιαιτέρως τοὺς ἐπισκέπτας τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος μονὴ ἢ ναὸς ἠγείρετο, ὡς εἶπομεν, ἐγγὺς πύλης τινὸς τῶν χερσαίων τειχῶν. Ἐνα δὲ μόνον τοιοῦτον ἱερὸν ἐπ' ὄνοματι τοῦ Προδρόμου τέμενος εὔρομεν· τοῦτο εἶναι: ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, ἢ τῆς Πέτρας ἐπωνομαζομένη, εἰς τὸ βόρειον τμήμα τῆς πόλεως, ἐπὶ τοῦ ἔκτου λόφου, ἐγγὺς τῆς Παμμακαρίστου.

Εἰς τὴν μονὴν αὐτὴν τῆς Πέτρας ἐγίνετο «προέλευσις» τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς γεννήσεως (24 Ἰουνίου) καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως (29 Αὐγούστου) τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (Κωδικοῦ, Περὶ τῶν ὀφφικιαλίων, ἔκδ. Βόννης, σ. 81. Περὶ τῆς μονῆς πῶλ. καὶ τὰ λεγόμενα ὑπὸ Σκ. Βυζαντίου, Ἡ Κωνσταντινούπολις, περιγραφή τοπογραφικὴ κλπ., Ἀθήναι 1890, τ. Α' σ. 357 καὶ 564 ἐξ.).

Ἡ μονὴ αὕτη τοῦ Προδρόμου ἀναφέρεται ὑπάρχουσα κατὰ τὴν Ἄλωσιν ὑπὸ τοῦ Δούκα (XXXIX 288). Πρὸς τὸν Πρόδρομον αὐτὸν τὸν ὑπὸ τοῦ Ἱγνατίου (ἔ. ἀ. στ. 12-13) μνημονευόμενον θεόν, νομίζομεν, νὰ συσχετισθῆ ὁ Πρόδρομος ὁ ἀπαντῶν εἰς τὸ α' μέρος τοῦ Ὀδοιπορικοῦ τοῦ αὐτοῦ Ἱγνατίου (Ἡμερολόγιον τοῦ ταξιδίου τοῦ μητροπολίτου Παι-

νότων μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς ἀνατολῆς μέχρι καὶ τῆς στέψεως τοῦ Μανουήλ ἐν *Journal*, *Gesch. d. osm. Reiches*, σ. 280, παρουσιάζεται συγκεχυμένη. Περιέργως οὗτος, ἐνφ. ὡς ὑποσημειοῦ, εἶδε τὴν ὑπὸ τοῦ Ἱγνατίου ἐκ Σμολένσκ περιγραφὴν τῆς στέψεως τοῦ Μανουήλ, δὲν ἐπρόσεξε τὴν ἀναγραφομένην χρονολογίαν: Τῷ 6900 ἀπὸ κτίσεως κόσμου (ἴσως τῆρι δὲ ἔτι: 1392), 11 Φεβρουαρίου τῆ Κυριακῆ τοῦ Ἀσώτου ἐστέφθη βασιλεὺς Μανουήλ ὁ Παλαιολόγος...» (ἰδ. μεταφρ. Κ. Μηλιαροῦ, Ν. Σιών 32 σ. 29).

μένος εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 1389), τοσούτω μᾶλλον, καθόσον οὗτος εἶχε δεσμούς μετὰ τοὺς Ρώσους. Τὸ δὲ σχετικὸν χωρίον κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ ἀρχιμανδρίτου Καλλίστου Μηλιαρᾶ (Ν. Σιών 32, 1937, σ. 25) ἔχει ὡς ἑξῆς: «Τῇ 1ῃ Ἰουλίου ἐπεσκέφθημεν τὸ μοναστήριον τοῦ Προδρόμου καὶ προσεκυνήσαμεν. Περιεποιήθησαν δὲ ἡμᾶς καλῶς οἱ ἐκεῖ κατοικοῦντες Ρώσοι». Ἴδου ὁ δεσμὸς τοῦ Προδρόμου μετὰ τοὺς Ρώσους. Εἶχε διγλ. ἢ μονὴ εἰς τὴν δυνάμιν τῆς καὶ Ρώσους μοναχούς. Ἀλλὰ καὶ ἡ συνέχεια τῶν λεγομένων τοῦ α' μέρους τοῦ Ὀδοιπορικοῦ μᾶς φέρει ἐγγύτερον πρὸς τὸν καθαρισμόν τοῦ ποίως ὁ Πρόδρομος οὗτος: «Τὴν πρώτην μετέβημεν εἰς Βλαχέρνας καὶ ἠσπάσθημεν τὴν λάρνακα...». Δηλ. τὴν νύκτα τῆς 1ης πρὸς τὴν 2αν Ἰουλίου διενυκτέρευσαν εἰς τὴν περὶ τῆς δ' λόγος μονήν, καὶ τὴν πρώτην ἐπεσκέφθησαν τὰς γειτονικάς πρὸς βορρᾶν Βλαχέρνας. Τέλος δὲ αὖ σημειωθῆ καὶ τοῦτο: εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς ρωσσοικῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ν. Καραμζίνου (μτφρ. Κ. Κροκιδᾶ, Ἀθῆναι: 1857, τ. 5, σ. 109) λέγεται ὅτι οἱ εἰς Κωνσταντινούπολιν χάριν ἐμπορίου ἦ καὶ εὐλαθείας ἀφικνούμενοι Ρώσοι διέτριβον συνήθως εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, χωρὶς ὅμως κανένα ἐπὶ πλέον προσδιορισμόν. Ἐχομεν τὴν γνώμην, ὅτι ἡ συνταύτισις τῶν μονῶν αὐτῶν εἶναι ἐπιβεβλημένη.

Ἐν τέλει ἀπομένει νὰ γίνῃ ὁ ἀκριβέστερος προσδιορισμὸς τῆς ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν πύλης. Αὕτη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν Χαρσίαν (Χαρισίαν), τὴν ἄλλως τῆς Ἀδριανουπόλεως λεγομένην. Τοῦτο δὲ ἔχει μόνον διότι ἡ Χαρσία πύλη τῶν χερσαίων τειχῶν ἦτο ἢ ἐγγύτερον πρὸς τὴν μονὴν τοῦ Προδρόμου ἀνοικομένη, ἀλλὰ καὶ διότι δι' αὐτῆς κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦ Müller (= ὑπ' ἀριθμ. 52 Βραχὺ Χρονικὸν τῆς ἐκδόσεως Λάμπρου, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 89 στ. 41 ἐξ.) εἰσηλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν 14 Ἀπριλίου 1390 ὁ Ἰωάννης Ζ'. (Πβλ. καὶ Salomon, ἔ.ἀ. σ. 259). Αὕτη, λοιπόν, εἶναι ἡ πύλη ἐκείνη, τὴν ὁποίαν οἱ ἄνθρωποι τοῦ Ἰωάννου Ε' ἀφῆκαν ἀτείχιστον ἐμπιστευθέντες βεβαίως τὴν φρούρησίν τῆς εἰς στρατιωτικὴν δυνάμιν.

Β'. ΤΟ «ΠΑΛΑΤΙΟΝ» (Γγν. στ. 22).

Ὁ Ἰγνάτιος (ἔ. ἀ. στ. 22) λέγει: ὅτι ὁ Ἰωάννης Ε' «ἐκλείσθη εἰς τὸ παλάτιόν του». Ἡ λέξις «παλάτιον» φέρει τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸ τῶν Βλαχερνῶν, ὅπου ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν ἔξωσαν οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες. Τὰ ἐν συνεχείᾳ ὅμως ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως λεγόμενα, ὡς καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Müller (= Λάμπρου (ἐνθ' ἄνωτ. ἀριθμ. 52 στ. 44 ἐξ.)), ὡς τοῦτο ἤδη καὶ ὁ Salomon (ἐνθ' ἄνωτ. σ. 259) παρατήρησεν, ἀλλὰ τέλος καὶ τὰ εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμ. 15 στ. 31 ἐξ.

καί 37 ἐξ. Βραχὺ Χρονικὸν τῆς ἐκδ. Λάμπρου ἀπαντῶντα ἀποκλείουν τὰ ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν καὶ μᾶς ὀδηγοῦν πρὸς τὸ παρὰ τὴν Χρυσῆν Πύλην ὄχυρον (Καστέλλιον), ὡς τοῦτο μάλιστα εἶχεν ὄχυρώσει· αὐτὸς ὁ Ἰωάννης Ε΄.

Καὶ πράγματι κατὰ τὰ ἐν στ. 52 «τὸ παλάτιον» τοῦτο ἠγείρετο παρὰ τὴν θάλασσαν, ἔπερ δὲν ἰσχύει διὰ τὸ τῶν Βλαχερνῶν. Ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τοῦ ἀνακτόρου τῶν Βλαχερνῶν προκύπτει· ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἐν στ. 73 δῆλωσιν τοῦ Ἰγνατίου, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ὁ Ἰωάννης Ε΄ ἀναγκασθεὶς νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν περὶ κατεδαφίσεως τοῦ πύργου τῆς Χρυσῆς Πύλης ἀπαίτησιν τοῦ Βαγιαζήτ ἀπεσύρθη «εἰς τὸ παλαιὸν παλάτιον», ἔπου καὶ ἀπέθανεν ἀπὸ θλίψιν. Παλαιὸν δὲ παλάτιον δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ τῶν Βλαχερνῶν.

Τὰ λεγόμενα ἐπίσης τοῦ Ἰγνατίου (στ. 50 ἐξ.): «Διαισέδυσεν (ὁ Μανουήλ) ἐντὸς τοῦ λιμένος... καὶ ἦλθε πρὸς τὸν πατέρα του ἐντὸς τοῦ παλατίου. ἠγείρετο δηλ. παρὰ τὴν ἀκτὴν τῆς θαλάσσης λίθινον τεῖχος καὶ ὑψηλοὶ πύργοι...» μᾶς ὑπενθυμίζουσι τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰω. Καντακουζηνοῦ (ἐκδ. Βόννης τ. Ι΄ σ. 292-293) περιγραφὴν τῶν κατὰ τὴν Χρυσῆν Πύλιν ὄχυρώσεων. Αὗται, τῶν ὁποίων ἡ ἀνέγερσις ἀνάγεται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τοὺς χρόνους Θεοδοσίου Α΄ (πβλ. σχετικῶς *Reichs d'Orient* 38, 1939, σ. 146-148), ἐδέχθησαν ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ, καταλαθόντος τὴν ἀρχὴν, ἐπισκευὰς τινὰς κατὰ τὰ ἄνω αὐτῶν μέρη, ἔπου ὁ χρόνος εἶχεν ἐπιφέρει φθοράν. Ἐχρησιμοποιήθη δὲ ὑπ' αὐτοῦ τὸ φρούριον, ἐγκαταστήσαντος μόνιμον φρουράν, ὡς ἀκρόπολις εἰς τὸν ἀγῶνά του ἐναντίον τοῦ γαμβροῦ του Ἰωάννου Ε΄ Παλαιολόγου. Ὅταν ἕμως τὸ 1355 ὁ τελευταῖος ἀνέλαθε μόνος τὴν ἀρχὴν, διέταξε τὴν καταστροφὴν τῶν ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ ἐπενεχθεισῶν ἐπισκευῶν εἰς τὸ φρούριον τῆς Χρυσῆς Πύλης καὶ παρημέλησε τὴν φρουρησίαν του (Καντακουζηνοῦ τ. Ι΄ σ. 304). Βλέπων ἕμως τὸν κίνδυνον ἐκ μέρους τῶν Τούρκων προβαίνοντα ὁσημέραι ἀπειλητικώτερον, λαμβάνων δ' ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν ἐχθρότητα τῶν Γενοואτῶν τοῦ Γαλατᾶ, ἡ ὁποία κατεφάνη τὰ μάλιστα εἰς τὸν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου ἀγῶνα, ἐσκέφθη τὴν στερεότητα τῶν πύργων τῆς Χρυσῆς Πύλης. Ἠσθάνετο, καὶ ἐροθῶς, ἑαυτὸν μὲ ἐχθρικῶς ἐναντί του διακειμένους τοὺς Γενοואτᾶς τοῦ Γαλατᾶ ἀποκεκομμένον ἀπὸ τὸν ἕξω κόσμον. Διὰ τοῦτο διέταξεν, εἰτι πρὸ ἐτῶν καὶ ὁ Καντακουζηνός, τὴν ἐπισκευὴν δηλ. τῶν ὄχυρώσεων τῆς Χρυσῆς Πύλης. Οἱ κίνδυνοι ἕμως ὑπερέβαλλον τοὺς ἐπὶ Καντακουζηνοῦ, καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὁ Ἰωάννης Ε΄ δὲν ἠρκέσθη εἰς ἀπλῆν ἐπανάληψιν τοῦ ἔργου ἐκείνου. Προέβη ἔτι περαιτέρω εἰς τὴν δημιουργίαν πραγματικῶς νέας ἀκροπόλεως. Καὶ πράγματι κατὰ τὴν

μαρτυρίαν τοῦ Δούκα (XIII 47) ὁ Ἰωάννης μὲ οἰκοδομικὸν ὑλικόν, τὸ ὁποῖον ἔλαβεν ἀπὸ τοὺς ναοὺς τῶν Ἁγίων Πάντων, τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα καὶ τοῦ Ἁγίου Μωκίου, δὲν ἐπεσκεύασε μόνον τοὺς πύργους καὶ τὸ τεῖχος τῆς Χρυσῆς Πύλης, ἀλλ' ἀπέφραξε διὰ τῆς ἀνεγέρσεως διαγωνίου τεῖχους, ἐξικνουμένου μέχρι τῆς Προποντίδος, τὸν μεταξὺ τοῦ χερσαίου, τοῦ παραθαλασσοῦ τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ νεοδημιουργηθέντος τεῖχους σφηνοειδοῦς χώρον, δημιουργήσας πραγματικὴν τριγωνικὴν ἀκρόπολιν, καταφύγιον, καθὼς λέγει ὁ Δούκας, ἐν καιρῷ ἀνάγκης. Τὰ πλεονεκτήματα τῶν ὀχυρώσεων τῆς Χρυσῆς Πύλης διὰ τὸν Ἰωάννην Ε' ἔχοντα ἐχθρικῶς διακειμένους Τούρκους καὶ Γενουάτας τοῦ Γαλατᾶ εἶχον διαπιστωθῆ ὑπ' αὐτοῦ ἤδη πολὺ πρὸ τοῦ 1390. Ἐκεῖ κατὰ τὸν Χαλκοκονδύλην (ἔκδ. Βόννης σ. 62) κλεισθεὶς οὗτος μετὰ τοῦ υἱοῦ του Μανουὴλ (1376) ἠμύνθη ἐναντίον τοῦ κατὰ τῆς πρωτεύουσας ἐπελθόντος πρωτοτόκου υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου. Ἄν καὶ εἰς τὰ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο λεγόμενα τοῦ Χαλκοκονδύλη προβάλλει σαφῆς, ὡς ἤδη τοῦτο παρετήρησεν ὁ Ν. Jorga (Gesch. d. osm. Reiches I σ. 252), ἡ σύγχυσις γεγονότων τοῦ 1376 μὲ τοῦ 1390. Αὐτὸ ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶναι τὸ παλάτιον-φρούριον τοῦ Ἰγνατίου, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Ἰωάννης Ε' καταφυγὼν τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1390 ἠμύνθη ἐπιτυχῶς μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου ἐναντίον τοῦ ἐγγόνου τοῦ Ἰωάννου Ζ'.

Ἡ ἐπισκευὴ ὅμως τῶν ὀχυρώσεων τῆς Χρυσῆς Πύλης, ὡς καὶ ἡ ἀνεγερσις τοῦ ὡς ἄνω διαγωνίου τεῖχους, ἀπέβησαν μοιραῖα διὰ τὸν αὐτοκράτορα. Τὰ ἀμυντικὰ αὐτὰ μέτρα ἐχαρακτήρισθησαν ὑπὸ τοῦ Βαγιαζήτ ὡς ὑποπτα καὶ ὡς παραβίασις τῆς κρατούσης μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν καταστάσεως. Διὰ τοῦτο οὗτος ἀπήτησε τὴν κατεδάφισίν των. Ἐπὶ περὶ τὴν Χρυσὴν Πύλην τμήμα τῆς πόλεως ἐπανέκτησε τὴν εἰκόνα ὡς μᾶς τὴν ἔδωσεν ὁ Καντακουζηνός, πρὶν ἢ οὗτος ἐνεργήσῃ τὰς μνημονευθείσας ἐπισκευάς, καὶ ὡς αὐτὴ διετηρεῖτο μέχρι τοῦ 1877 κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Πασπάτη (Βυζ. Μελέται σ. 79 σημ. 3). Ἐπὶ πλῆγμα τοῦτο, ὡς κατωτέρω θὰ ἐκτεθῆ, ὁ Ἰωάννης Ε' δὲν ἠδυνήθη, νὰ ὑποφέρῃ καὶ ἀπέθανεν ἀπὸ τὴν θλίψιν.

Γ'. ΠΟΛΛΑ ΤΑ ΕΤΗ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ* (Γιν. σσ. 27 ἐξ.)

Εἰς τὴν ἐπευφημίαν, ζητωκραυγὴν θὰ ἐλέγομεν σήμερον, «πολλὰ τὰ ἔτη Ἀνδρονίκου», ὡς ἐπὶ λέξει ἀπαντᾷ εἰς τὸν Ἰγνατίον (ἔ. ἀ. σσ. 27 καὶ 29), ἐνυπάρχει ὅλη ἡ οὐσία τοῦ δράματος. Αὐτὴ καὶ μόνη εἶναι ἱκανή, νομίζομεν, νὰ φανερώσῃ τὸν δυναστικὸν χαρακτήρα τῆς ἀνταρσίας τοῦ Ἰωάννου Ζ'. Ἐπὶ πραξικόπημα τοῦ Ἀπριλίου 1390 ἀποτελεῖ

ἔνα ἀπὸ τοὺς κρίκους τῆς μακρᾶς ἀλύσειος, τῆς ὁποίας ἡ ἀρχὴ ἀνέρχεται εἰς τὴν θλιθεράν συμπεριφορὰν τοῦ Ἀνδρονίκου Δ', ἔταν ὁ πατήρ του Ἰωάννης Ε' κατεκρατήθη εἰς τὴν Βενετίαν ὑπὸ τῶν ἐκεῖ πιστωτῶν του, τὸ δὲ τέλος δέον νὰ τοποθετηθῆ εἰς τὸ 1408, ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Ἰωάννου Ζ' εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἡ ἐπευφημία ἕως ἐκεῖνη, ὡς διατυποῦται, δημιουργεῖ ζητήματα. Ὁ Silberschmidt (τὸ σχετικὸν ἔργον τούτου δὲν κατέστη προσιτὸν εἰς ἡμᾶς· τὰ ἐνταῦθα σημειούμενα λαμβάνομεν ἐκ τοῦ Dölger, ἐνθ' ἄνωτ ΒΖ 31, 1931 σ. 27 σημ. β) διαπορεῖ πῶς, ἐνῶ ὁ Ἀνδρόνικος εἶχεν ἀποθάνει ἤδη τὸ 1385, φέρεται ἀναμειγμένος εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ υἱοῦ του (1390). Ὁ Dölger (αὐτίθι) ἀναφέρει ἀπλῶς τὴν ὑπὸ τοῦ Silberschmidt παρατηρηθεῖσαν ἀντινομίαν χωρὶς ν' ἀναζητῆ καὶ ἐρμηνεῖαν αὐτῆς. Ὁ Jorga (Gesch. d. osm. Reiches I σ. 279) καὶ ὁ Χαρανῆς (ἔ. ἀ. Byzantion 13, 1938, σ. 356-357), καίτοι ἐχρησιμοποίησαν τὸν Ἰγνάτιον ἐκ Σμολένσκ, ἀντιπαρέρχονται τὸ ζήτημα. Μόνον ὁ Salomon (ἔ. ἀ. σ. 259-260) εἶδει ἐρμηνεῖαν, ἃν καὶ μὲ κάποιον δισταγμὸν, ἡ ὁποία ἐγγίζει τὴν πραγματικότητα: «Ὁ λόγος, διὰ τὸν ὅποιον εἰς μίαν περὶ τοῦ θρόνου στάσιν ζητωκραυγάζουν ὑπὲρ τοῦ Ἀνδρονίκου, πατρὸς τοῦ Ἰωάννου, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀπὸ μακροῦ ἀποθάνει, δὲν εἶναι εὐκολονόητος. Ἴσως πρόκειται περὶ παρανοήσεως τοῦ ἀντιγραφῆως, καθότι ὁ συγγραφεὺς ἐπανειλημμένως ὀνομάζει τὸν Ἰωάννην υἱὸν ἀπλῶς τοῦ Ἀνδρονίκου (Andronikovititsch)». Ἀσφαλῶς κάποια παράλειψις ὑπολανθάνει, ἄγνωστον ἕως ἔάν τοῦτο ἀνήκῃ εἰς ἀντιγραφέα ἢ εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν Ἰγνάτιον. Ἡ ἀναφώνησις «πολλὰ τὰ ἔτη Ἀνδρονίκου», ἡ ὁποία ἀποδίδεται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐλληνιστί, παρατίθεται ὑπὸ τῶν μεταφραστῶν τῆς συγγραφῆς περὶ τοῦ ἀγῶνος Καλοῦϊάννου καὶ Μανουὴλ κατὰ διάφορον τρόπον. Οὕτω ἡ μὲν de Klitrowo τὴν παραθέτει πλημμυρῶς καὶ διὰ λατινικῶν γραμμάτων: *polla ti ete Andronic!*, ἐνῶ ὁ Salomon δι' ἐλληνικῶν: *πολλὰ τὰ ἔτη Ἀνδρονίκου!* Οὕτε ἕως ὁ ἕνας οὔτε ὁ ἄλλος ἀναφέρει πῶς αὕτη ἀπαίτᾳ εἰς τὰ χειρόγραφα, μὲ σλαβικά δηλ. γράμματα ἢ μὲ ἐλληνικά. Ἀλλ' ὅπωςδήποτε καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ἡ ἐπευφημία παραδίδεται ἐλλιπῆς κατὰ μίαν ἢ δύο λέξεις. Οὐδεμία χωρεῖ ἀμφιβολία, ὅτι οἱ ἐνθουσιῶντες ὀπαδοὶ τοῦ Ἰωάννου Ζ' ἐκραύγαζον κατὰ τὸν γνωστὸν εἰς παρομοίας ἐν Βυζαντίῳ περιπτώσεις τρόπον: «πολλὰ τὰ ἔτη Ἰωάννου βασιλέως» ἢ καὶ, εἰδικῶς εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν διὰ λόγους ψυχολογικούς, «πολλὰ τὰ ἔτη Ἰωάννου βασιλέως υἱοῦ Ἀνδρονίκου» ἢ ἀπλῶς «πολλὰ τὰ ἔτη τοῦ υἱοῦ Ἀνδρονίκου». Ἀλλ' ἂς ἴδωμεν διατί.

Τὰ συμβάντα ἐν Κωνσταντινουπόλει, περὶ τῶν ὁποίων ὁ λόγος εἰς τὴν ἀνὰ χεῖρας μελέτην, συνδέονται στενωῶς μὲ τὰς περὶ κληρονομικότητος τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς ἀντιλήψεις τῶν Βυζαντινῶν τῶν χρόνων ἐκείνων¹, καὶ δεόν νὰ θεωρηθοῦν συνέχεια τῶν ἀποπειρῶν, ἐπιτυχῶν καὶ μὴ, τοῦ Ἀνδρονίκου Δ' νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον μὲ τὸ δικαιολογητικὸν ὅτι ὁ πατὴρ του, μολονότι οὗτος ὡς πρωτότοκος ἦτο συμφώνως πρὸς τὰ ἐθιμικῶς τότε ἰσχύοντα ὁ διάδοχος, ἐπεζήτησε νὰ τὸν ὑποκαταστήσῃ διὰ τοῦ δευτεροτόκου Μανουὴλ. Ἴδου δὲ πῶς βασιλεύσοντας Ἰωάννου Ε' ἔλαβον χώραν τὰ εἰς τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου ἀναφερόμενα γεγονότα. Τὴν 28ην Ὀκτωβρίου 1371 ὁ Ἰωάννης ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν προερχόμενος ἀπὸ τὴν Δύσιν. Ἡ μνημονευθεῖσα ἀξιόμαμπτος ἔναντι τοῦ πατρὸς συμπεριφορὰ τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ ἡ ἐπιδειχθεῖσα ἀντιθέτως ἀφοσίωσις τοῦ Μανουὴλ ἀπεξένωσαν τὸν Ἰωάννην Ε' ἀπὸ τὸν συμφώνως πρὸς τὰ ἰσχύοντα διάδοχον. Ἡ ἐπιδεικνυομένη ὑπὲρ τοῦ δευτεροτόκου υἱοῦ προτίμησις ἔφθασε μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε ὁ Μανουὴλ νὰ στεφθῇ συμβασιλεὺς (25 Σεπτεμβρίου 1373). Ὁ ἀποκλεισμός του ἀπὸ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου ὤθησε τὸν Ἀνδρόνικον εἰς ἐπανάστασιν, τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησεν ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸν Σαουτζῆ μπέη, υἱὸν τοῦ σουλτάνου Μουράτ. Τραγικαὶ ἦσαν αἱ συνέπειαι διὰ τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ ἀποτυχόντος κινήματος. Εἰς τύφλωσιν καὶ φυλάκισιν καταδικάσθη ὁ Ἀνδρόνικος καὶ ὁ «νήπιος» ἀκόμη τὴν ἡλικίαν υἱός του Ἰωάννης. Χάρις ἡμῶς εἰς τὸ ἥπιον τοῦ τρόπου ἐκτελέσεως τῆς ποινῆς δὲν ἔχασαν πλήρως τὴν ἑρασίαν των. (Σχετικῶς μὲ τὴν σειρὰν τῶν γεγονότων πβλ. L. Bréhier, *Vie et mort de Byzance*, σ. 469 σημ. 5). Τὸ 1379 ὁ Ἀνδρόνικος ἐδραπέτευσεν ἐκ τῆς φυλακῆς τῇ βοήθειᾳ τῶν Γενουατῶν τοῦ Γαλατᾶ, πρὸς τοὺς ὁποίους καὶ κατέφυγεν. Ἐκεῖθεν δὲ ὀρμώμενος, τυχῶν καὶ τουρκικῆς ἐνισχύσεως, εἰσέρχεται τὴν 12ην Αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ ἔτους εἰς τὴν πρωτεύουσιν. Μὲ τὴν σειρὰν των οἱ Ἰωάννης Ε' καὶ Μανουὴλ φυλακίζονται καὶ ὁ Ἀνδρόνικος τὴν 18ην Ὀκτωβρίου 1377 στέφεται αὐτοκράτωρ. Μετὰ ἀρχὴν 2 ἐτῶν, 10 μηνῶν καὶ 20 ἡμερῶν, κατὰ τὸ διάστημα τῆς ὁποίας ὁ νεαρὸς Ἰωάννης δὲν ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς του συμβασιλεὺς (Dölger, *ξ. ἀ. BZ* 31 σ. 24 σημ. 5), ὁ Ἀνδρόνικος ἀνετράπη (Χρονικὸν Müller==Βραχὺ Χρον. 52 στ. 37-38 ἐν Λάμπρου, *ξ. ἀ. σ. 89*. Πβλ. καὶ Charanis, *ξ. ἀ. Byzantion* 13, 1938, σ. 354.) ὑπὸ τῶν πρὸς τὸν σουλτάνον διαφυγόντων πατρὸς καὶ ἀδελφοῦ.

¹ Τὸ ζήτημα τοῦτο ἀναπτύσσει ὁ Dölger, *ξ. ἀ. BZ* 31 (1931) σ. 21-27. Πβλ. καὶ Ch. Diehl, L. Oeconomus, R. Guiland, R. Grousset, *L'Europe orientale de 1081 à 1453*, Paris 1945, σ. 379 ἐξ.

Τὴν 1ην Ἰουλίου 1379 οἱ τελευταῖοι εἰσῆλθον εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Καὶ ἐνῶ θ' ἀνέμενε τις νὰ λάβῃ χώραν πράξις, διὰ τῆς ὁποίας θ' ἀπεκλείετο τῆς διαδοχῆς ἐκ νέου καὶ κατὰ ὀριστικώτερον τρόπον ὁ Ἀνδρόνικος, συνέβη τὸ ἀντίθετον. Ἐπῆλθε συμβιβασμός. Ὁ Ἀνδρόνικος καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἰωάννης ἀνεγνωρίσθησαν ὡς νόμιμοι διάδοχοι τοῦ θρόνου, αὐτὴ δὲ ἡ ἐκκλησία ἐπεκύρωσε διὰ συνοδικῆς πράξεως (Μάιος 1381) τὰ συμφωνηθέντα (Miklosich-Müller, Acta et Diplomata II σ. 25). Ἡ τροπὴ αὐτῆ τοῦ δυναστικοῦ ζητήματος δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ ἐστενοχώρησε τὸν Μανουὴλ, ὡς τοῦτο ἄλλως τε συνάγεται ἀπὸ τὴν λαθραίαν ἀναχώρησίν του εἰς Θεσσαλονίκην, γενομένην εἰς τὸ μεταξύ τοῦ 1379 καὶ 1383 διάστημα (Loenertz, Manuel Paléologue et Démétrius Cydonès. Remarques sur leur correspondance, ἐν Echos d'Orient, 36, 1937 σ. 475 ἔξ.). Ἀλλ' ὁ ἀνήσυχος ἦ καὶ καχύποπτος Ἀνδρόνικος δὲν ἔμεινε καὶ πάλιν ἱκανοποιημένος, διότι πράγματι εἰς τὸ μεταξύ τῆς 2ας Νοεμβρίου 1382 καὶ 28 Ἰουλίου 1385 διάστημα οὗτος φέρεται στασιάζας ἐναντίον τοῦ πατρὸς του (Dölger, ἔ.ἀ. BZ 31, 1931, σ. 26. Loenertz, ἔ.ἀ. Echos d'Orient 36, 1937, σ. 477).

Ἡ ἀνταρσία αὐτὴ δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ ἐπηρέασε τὸ δυναστικὸν ζήτημα, ὁ δὲ τὴν 28ην Ἰουλίου 1385 ἐπισυμβᾷ θάνατος τοῦ Ἀνδρονίκου τὸ περιέπλεξεν ἔτι μᾶλλον καὶ ἀνεζωογόνησε τὰς ἐπ' αὐτοῦ ἀντιθέσεις τῶν Βυζαντινῶν. Διότι καὶ μὲν ἡ συμφωνία, περὶ τῆς ὁποίας ὁ λόγος εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν συνοδικὴν πράξιν τοῦ 1381, ὠμίλει περὶ δικαιοματῶν διαδοχῆς τοῦ Ἰωάννου, υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου, ἀλλὰ καὶ ὁ Μανουὴλ εἶχεν ἤδη καὶ αὐτὸς πρὸ πολλοῦ (1373) στεφθεῖ συμβασιαλέως. Ὁθεν ὁ δικασμός τῆς κοινῆς γνώμης ἐνετάθη, ὡς τοῦτο ἐμφαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ τοῦ Ἰγνατίου (ἔ. ἀ. σ. 32-33), ἡ δὲ ἐν τῷ μεταξύ βαθμιαίως προβαίνουσα βελτίωσις τῶν σχέσεων Ἰωάννου Ε' καὶ Μανουὴλ προπαρεσκεύασαν τὴν ἀνταρσίαν τοῦ 1390.

Τὰ ἀνωτέρω ἔχοντες ὑπ' ὄψιν προσέδημεν εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς πλημμελῶς παραδοθείσης ἐπευφημίας εἰς «πολλὰ τὰ ἔτη Ἰωάννου βασιλέως υἱοῦ Ἀνδρονίκου» ἢ καὶ ἀπλῶς «πολλὰ τὰ ἔτη τοῦ υἱοῦ Ἀνδρονίκου». Οἱ ὁπαδοὶ τῆς ἀντιλήψεως, ὅτι ἡ διαδοχὴ τοῦ θρόνου ἀνήκεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς τὸν Ἀνδρόνικον, ἀναφωνοῦντες οὕτω ὑπεδύλουν ὅτι κατ' αὐτοὺς ἐξηκολούθουν ἰσχύοντα ἔχει μόνον τὰ ἐθιμικῶς ἀνεγνωρισμένα, ἀλλὰ καὶ τὰ μεταξύ 1379 καὶ 1381 συμφωνηθέντα.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἢ προσθήκη εἰς τὴν ἐπευφημίαν τῶν προσδιοριστικῶν δύο λέξεων υἱοῦ Ἀνδρονίκου, ἦτο ἀπαραίτητος καὶ δι' ἄλλον λόγον. Ὁ νόμιμος αὐτοκράτωρ, καθὼς καὶ ὁ ἀνταπειτητῆς ἔφερον τὸ ἴδιον ὄνομα Ἰωάννης, συνεπῶς πρὸς ἀποφυγὴν πα-

ρεξηγήσεων καὶ παρανοήσεων ἐκ μέρους τῶν ἐνόπλων φανατικῶν ὁπαδῶν τοῦ Ἰωάννου Ζ' ἐπεβάλλετο νὰ γίνῃ ἐκ μέρους τῶν ἐπευφημούντων πολιτῶν ἢ διακρίσις. Ἐντελῶς ἀνάλογος εἶναι ἡ περίπτωσις Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ καὶ Ἰωάννου Ε' Παλαιολόγου κατὰ τὸ 1355, ὅποτε οἱ εἰσελθόντες εἰς τὴν πρωτεύουσαν στρατιῶται τοῦ δευτέρου ἀνεφώνουν ἐμφαντικῶς: «πολλὰ τὰ ἔτη τοῦ Παλαιολόγου βασιλέως Ἰωάννου» (Δούκα ΧΙ σ. 42) πρὸς ἀντιδιαστολὴν βεβαίως ἀπὸ τὸν σφετεριστὴν τοῦ θρόνου Καντακουζηνόν, Ἰωάννην καὶ ἐκεῖνον ὀνομαζόμενον.

Δ'. Ο «ΓΑΤΕΛΟΥΖΟΣ» (Ἰγν. στ. 62)

Ποῖος ὁ Γατελούζος οὗτος, ὁ συγγενὴς καὶ σύμμαχος Ἰωάννου Ζ'; Ἀσφαλῶς πρόκειται περὶ γόνου τινὸς τοῦ ὁμωνύμου δυναστικοῦ οἴκου τῆς Λέσβου. Τὰ χρονολογικὰ ζητήματα τοῦ οἴκου τούτου εἶναι ἀρκετὰ περίπλοκα καὶ συγκεχυμένα. Αἱ ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν πηγῶν εἶναι πολλάί, καὶ συνεπῶς αἱ διαφοραὶ ἀπόψεων τῶν ἐρευνητῶν δύσκολον νὰ λείψουν. Τὸ δὲ τοῦ Ἰγνατίου (στ. 62) ἔρχεται καὶ τοῦτο ὅχι νὰ προσθήσῃ ἄγνωστον τινα λεπτομέρειαν τῆς ἱστορίας τῶν Γατελούζων, ἀλλὰ νὰ δημιουργήσῃ καὶ τοῦτο μὲ τὴν σειρὰν του νέας ἀπορίας.

Ἡ περὶ Γατελούζου ὡς συμμάχου καὶ συγγενοῦς τοῦ Ἰωάννου Ζ' πληροφορία τοῦ Ἰγνατίου μᾶς τοποθετεῖ ἐνώπιον δύο ζητημάτων: α) τῆς μεταβολῆς εἰς τὰς σχέσεις Ἰωάννου Ε' καὶ τῶν δυναστῶν τῆς Λέσβου καὶ β) τῆς συγγενείας Ἰωάννου Ζ' καὶ τῶν ἰδίων.

Αἱ σχέσεις Ἰωάννου Ε' καὶ Φραγκίσκου Α', ἱδρυτοῦ τοῦ δυναστικοῦ οἴκου τῆς ὡς ἄνω νήσου τοῦ Αἰγαίου, εἶναι γνωσταὶ καὶ ἀνέρχονται: εἰς τὸ ἔτος 1355. Ὁ Φραγκίσκος ἐτιμήθη τότε ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Ε' γενόμενος γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ καὶ λαβὼν ὡς προίκα τὴν Λέσβον. Αἱ ἀγαθαὶ μεταξὺ αὐτῶν σχέσεις διετερήθησαν ἐπὶ μακρόν, ὡς τοῦτο ἐμφαίνεται ἀπὸ λεγόμενα τοῦ Δημ. Κυδώνη (Ἐπιστολὴ 11 τῆς ἐκδ. Cammelli στ. 36, σ. 27. Ἐπιστολὴ 38 στ. 13 καὶ 31, σ. 102), ἔπου ὁ Φραγκίσκος Α' χαρακτηρίζεται ὅχι μόνον ὡς κηδεστής τοῦ Ἰωάννου Ε', ἀλλὰ καὶ ὡς φίλος, ἀκόμη καὶ ὡς σύμμαχος. Φαίνεται ὅμως ὅτι: πρὸ τοῦ 1384, ἔτους θανάτου τοῦ Φραγκίσκου, ἐπῆλθεν ἂν ὅχι βαθεῖα διάστασις, πάντως ψυχρότης καὶ καχυποψία τοῦ Ἰωάννου Ε' ἔναντι τοῦ γαμβροῦ του. Τοιοῦτό τι εἶναι, νομίζομεν, τὸ νόημα τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ Κυδώνης, μὴ ἐμπνέων πλέον ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν αὐτοκράτορα, παρεμποδίζεται νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν φίλον του Φραγκίσκον (Ἐπιστολὴ 38 τῆς ἐκδ. Cammelli στ. 10 ἐξ, καὶ 30 ἐξ. σ. 102). Ἡ μεταβολὴ αὐτῆ, δέον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα νὰ συσχετισθῇ μὲ τὴν ἐκτρά-

χουσι τῶν σχέσεων Ἰωάννου Ε' καὶ Γενοῦης, πατρίδος τοῦ Φραγκίσκου. Ὁ ρόλος τῶν συμπατριωτῶν τοῦ Γενοιατῶν τοῦ Γαλατᾶ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου Δ' ἀνατροπὴν τοῦ πατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος (1376) καὶ εἰς τὰ ἐν συνεχείᾳ γεγονότα ἦτο δυσμενῆς ἐναντι τοῦ Ἰωάννου Ε' (Dölger, ἔ. ἀ. BZ 31 σ. 24-26). Ἡ ἐπὶ τὰ χεῖρω βμως μεταβολὴ εἰς τὰς σχέσεις αὐτοκράτορος καὶ Μανουὴλ ἀφ' ἑνός, Γατελούζων δὲ τῆς Λέσβου ἀφ' ἑτέρου, ἐπῆλθε μετὰ τὸ 1384, ὡς τοῦτο δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ Γατελούζος δυνάστης τῆς νήσου ἠρνήθη νὰ παράσχη εἰς τὸν ἐκεῖ προσφυγόντα Μανουὴλ (1387) καὶ προσωρινὴν ἀκόμη ξενίαν, κυρίως δὲ ἀπὸ τὴν ὡς ἄνω μαρτυρίαν τοῦ Ἰγνατίου, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποῖαν Γατελούζός τις ἐτάχθη ἐν ὄπλοις ἐναντίον τοῦ Ἰωάννου Ε' καὶ Μανουὴλ κατὰ τὰ γεγονότα τοῦ 1390. Τί ἐμεσολάβησεν, ὥστε νὰ ὀξυνθοῦν ἐτι περισσότερον αἱ σχέσεις; Εἶναι τοῦτο ἢ ὑπὸ τοῦ Ἰγνατίου μαρτυρουμένη, ἢ καὶ ἄλλοθεν βμως, ὡς ἡμᾶς ἴδωμεν, γνωστὴ συγγένεια Ἰωάννου Ζ' καὶ Γατελούζων; Ἔτσι λοιπὸν φθάνομεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ δευτέρου ὑπὸ τῆς πληροφορίας τοῦ Ἰγνατίου τιθεμένου ζητήματος: τοῦ τῆς συγγενείας.

Προβαίνοντες εἰς τὴν ἐξέτασιν τούτου πρέπει πρῶτον ν' ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ ἐν ἀρχῇ τεθὲν ἐρώτημα: Ποῖος ὁ Γατελούζος τοῦ Ἰγνατίου; Οὗτος δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ εἶναι ὁ Ἰάκωβος-Φραγκίσκος Β', υἱὸς καὶ διαδόχος τοῦ Φραγκίσκου Α', ἀρχῆς ἀπὸ τοῦ 1384-1404 (W. Miller, *The Gattilusi of Lesbos 1303-1462*, BZ 22, 1913, σ. 446; ἀνεδημοσιεύθη ἐν *Essays on the Latin Orient*, Cambridge 1921). Ἀλλὰ ποία ἢ συγγένεια Ἰωάννου Ζ' καὶ Φραγκίσκου Β'; Ὁ πρῶτος εἶναι ὁ ἐπὶ θυγατρὶ Εὐγενίᾳ (Dölger, ἔ. ἀ. BZ 31, 1931, σ. 29 σημ. 5) γαμβρὸς τοῦ δευτέρου. Ὅτι δὲ περὶ τριαύτης συγγενείας πρόκειται προκύπτει σαφῶς ἀπὸ τὸ ὅτι εἰς ἔγγραφον τοῦ 1397, διὰ τοῦ ὁποίου ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Ζ' πληρεξούσιός του ὁ dominus Franciscus Gatelusius, οὗτος ἀποκαλεῖται ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου reverendissimus et carissimus pater imperii nostri (Σπ. Λάμπρου, Ἰωάννου Ζ' Παλαιολόγου ἐκχώρησις τῶν ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας δικαιωμάτων εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον Γ', Ν. Ἑλληνομν. 10, 1913, σ. 248 ἐξ.). Συνεπῶς τὸ 1397 ὁ Ἰωάννης Ζ' εἶχεν ἤδη λάβει σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Φραγκίσκου Β' Εὐγενίαν. Τοῦ ἐγγράφου τούτου ποιού-

¹ Τοῦτο συνάγεται ἀπὸ τὸ περιεχόμενον ἀποσπάσματος ἐπιστολῆς τοῦ Μανουὴλ παρατιθεμένου ἐν Berger *le Xivrey*, Mémoire sur la vie et les ouvrages de l'empereur Manuel Paléologue. Mémoires de l'Institut de France, Académie des Inscr. et Belles Lettres, τ. XIX, II μέρος (1853) σ. 81 σημ. 2. Τὸ ἀπόσπασμα ἐγνώρισεν χάρις εἰς ἀντίγραφον, τὸ ἑποῖον φίλος ἐπιλοπόνησε δι' ἐμέ' ἀτυχῶς τὸ ἔργον τοῦ Berger *le Xivrey* δὲν μοι κατέστη προσιτόν.

μενος μνείαν ὁ W. Miller (ἔ. ἀ. BZ 22, 1913, σ. 414) γράφει μεταξύ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς: «τοῦ Φραγκίσκου Β΄ Γατελούζου ἢ θυγάτηρ Εὐγενία εἶχε μόλις συζευχθῆ μετὰ τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου, δεσπότης Σηλυμβρίας, ἀνεψιοῦ καὶ ἀντιπάλου τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ». Τὸ «μόλις» τοῦτο, τὸ ὁποῖον δὲν φαίνεται πόθεν ἀντλεῖ ὁ Miller — ἀρά γε ἐκ τοῦ Σπ. Λάμπρου (N. Ἑλληνομν. 4, 1907, σ. 428 σημ. 1), δεχομένου ὅτι ὁ γάμος ἐτελέσθη τὸ 1397; — δημιουργεῖ χρονολογικὰ ζητήματα, διότι, ἐὰν δεχθῶμεν τὸν χαρακτηρισμὸν (συγγενῆς) τοῦ Ἰγνατίου ὡς μὴ ἀποτελοῦντα ἀναχρονισμόν, πρέπει ὁ Ἰωάννης Ζ΄ νὰ εἶχεν ἤδη τὸ 1390 νυμφευθῆ τὴν Εὐγενίαν. Πιστεύομεν ὅμως ὅτι ἀποτελεῖ ἀναχρονισμόν, γενόμενον ὑπὸ τοῦ Ἰγνατίου, ὁ ὁποῖος ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ ἔ. ἀ. στ. 74 ἑξ.: «οἱ δὲ Τοῦρκοι ἀφῆκαν ἐλεύθερον τὸν Μανουήλ, καὶ αὐτὸς εἶναι: μέχρι σήμερον αὐτοκράτωρ», ἔγραψε τὸ περὶ τοῦ ἀγῶνος Ἰωάννου Ζ΄ καὶ Μανουήλ τέταρτον μέρος τοῦ Ὀδοιπορικοῦ του, ἴσως προφανῶς συγχρόνως πρὸς τὰ γεγονότα σημειωμάτων του, μερικὰ ἔτη βραδύτερον τοῦ 1392 ἔτους, κατὰ τὸ ὁποῖον ἐστέφθη ὁ Μανουήλ. Τὴν ἀποψίν μας περὶ ἀναχρονισμοῦ βασίζομεν ἐπὶ πλέον, μέχρις ἐνὸς βεβαίως σημείου, καὶ ἐπὶ βιογραφικῶν δεδομένων τοῦ Φραγκίσκου Β΄ καὶ τῆς θυγατρὸς του Εὐγενίας. Καὶ ἰδοὺ αὐτά. Συμφώνως πρὸς χρονολογικὸν σημείωμα τοῦ Παρισικοῦ Κώδικος Suppl. gr. 685 (Σπ. Λάμπρου, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν Λέσβῳ δυναστευόντων Γατελούζων, N. Ἑλληνομν. 6, 1909, σ. 39 ἑξ.) ὁ μόνος ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν τοῦ Φραγκίσκου Α΄ Γατελούζου, ὁ ὁποῖος ἐσώθη κατὰ τὸν φοβερὸν σεισμόν τῆς Λέσβου τὴν 6 Ἀυγούστου 1384, ἦτο ὁ τρίτοτοκος υἱὸς του Ἰάκωβος, ὁ ὁποῖος μετωνομάσθη μετὰ τὸν τότε ἐπίσης ἐπισυμβάντα θάνατον τοῦ πατρὸς του Φραγκίσκος. Οὗτος ἦτο ἀνήλικος, ὡς συνάγεται ἀπὸ τὸ ὅτι ἐπὶ τριετίαν ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ θείου του Νικορέζου Γατελούζου, δεσπότης τῆς Αἴνου. Ὡστε τὸ 1384 ὁ Ἰάκωβος-Φραγκίσκος Β΄ νὰ μὲν δὲν εἶχεν ἡλικίαν μεγαλυτέραν τῶν 17 ἐτῶν, τοιαύτην ὅμως, κατὰ τὴν ὁποίαν ἦτο δυνατὸν συμφώνως πρὸς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀντιλήψεις νὰ νυμφευθῆ. Ἀπὸ χωρίου τοῦ Δημ. Κυδῶνη (Ἐπιστολὴ 39 τῆς ἐκδ. Cammelli στ. 42 ἑξ. σ. 106) περιγράφοντος τὸν σεισμόν ἐκείνον, καὶ τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς ἑξῆς: «ἄς δὲ πόρρωθεν τοῖς υἱέσι νύμφας ἠγγάγετο αὐταὶ πρὸ τῶν ὑμεναίων, τῶν ἐπὶ τοῖς ἀνδράσι θρήνων ἀπέλαυσαν, καὶ πρὶν τὰς ὕψεις τῶν νυμφῶν ἰδεῖν, ἐνέτυχον τοῖς νεκροῖς», συνάγομεν, ὅτι ὁ Φραγκίσκος Α΄ ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του εἶχε φροντίσει διὰ τὴν νύμφευσιν τῶν δύο πρώτων υἱῶν του, Ἀνδρονίκου καὶ Δομενίκου, οἱ ὁποῖοι εἶχον καὶ αὐτοὶ εὔρει τὸν θάνατον μαζί με τὸν πατέρα των ὑπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ πύργου των, πρὶν ἀκόμη γνωρίσουν τὰς μελλούσας συζύγους των.

Ἐάν δὲ πιστεύσωμεν τὸν Κυδώνην, αὐταὶ εὐρίσκοντο ἐν πληρῇ πρὸς τὴν Μυτιλήνην, ὅταν ὁ σεισμὸς ἐσκόρπιζε τὴν καταστροφὴν καὶ τὸν θάνατον. Διόλου δὲ δὲν φαίνεται εἰς ἡμᾶς ἀπίθανον, ἐάν μία ἐκ τῶν νυμφῶν ἐκείνων ἔγινε σύζυγος τοῦ μόνου ἐπιζήσαντος ἀδελφοῦ Ἰακώβου-Φραγκίσκου, τοῦ διαδεχθέντος τὴν ἀρχὴν καὶ ἄγοντος ἡλικίαν ἔχι· ἀνωτέραν τῶν δεκαεπτὰ ἐτῶν. Ὁ γάμος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔλαβε χώραν παρὰ περὶ τὸ τέλος τοῦ 1384 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1385. Συνεπῶς, ἐάν δεχθῶμεν ἔτι ἢ Εὐγενία, ἢ σύζυγος τοῦ Ἰωάννου Ζ' ἦτο τὸ πρῶτον τέκνον ἐκ τοῦ γάμου ἐκείνου, θὰ εἶχε γεννηθῆ περὶ τὸ τέλος τοῦ θέρους ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1385, κατὰ δὲ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1390 αὕτη δὲν ἦγεν εἰμὴ τὸ πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας τῆς. Χωρὶς βεβαίως ν' ἀποκλείεται ἀπολύτως καὶ τὸ ἀντίθετον, θεωροῦμεν ἀπίθανον ἔτι ἢ περὶ τῆς ὁ λόγος ἐπιγαμία εἶχεν ἤδη τὸ 1390 λάβει χώραν. Ὡστε καὶ ἐκ τῶν ἀμέσως ἀνωτέρω ἀγόμεθα εἰς τὴν συναγωγὴν μὲ πᾶσαν πιθανότητα τοῦ συμπεράσματος ὅτι ὁ Ἰγνάτιος ἀναχρονιστικῶς ὁμιλεῖ περὶ συγγενείας Ἰωάννου Ζ' καὶ Φραγκίσκου Β' Γατελούζου. Ἡ δὲ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν συμμαχία (Σεπτέμβριος 1390) δέον νὰ θεωρηθῆ ὡς συνέπεια τοῦ συντονισμοῦ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῶν Γατελούζων πρὸς τὴν τῆς γενετήρας τῶν ἑναντι τοῦ Ἰωάννου Ε'.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Τ. ΚΟΛΙΑΣ